

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO V OLOMOUCI**  
**KATEDRA SLAVISTIKY**

**ZPŮSOBY A FORMY OSLOVENÍ V RUŠTINĚ**  
**(SOCIOLINGVISTICKÁ ANALÝZA)**

**magisterská diplomová práce**

**Vypracovala: Bc. Věra Marková**

**Vedoucí práce: doc. PhDr. Zdeňka Vychodilová, CSc.**

**2012**

*Čestně prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně, za pomoci zdrojů, které jsem v ní uvedla.*

*Bc. Věra Marková*

*V Olomouci, 24. 4. 2012*

*Děkuji vedoucí mé magisterské diplomové práce doc. PhDr. Zdeňce Vychodilové, CSc. za zajímavý námět, inspiraci, vstřícný přístup a lidskost, která je dnes tak vzácná.*

*Благодарю Наталью Михайловну Марусенко из Санкт-Петербургского государственного университета за консультации, сотрудников Научной библиотеки им. М. Горького СПбГУ за поддержку и всех респондентов анкеты за содействие.*

*Upřímně děkuji své rodině a blízkým za velkou podporu po celou dobu studia.*

*Bc. Věra Marková*

# Obsah

<b>Úvod .....</b>	<b>6</b>
<b>1 Oslovení.....</b>	<b>7</b>
1.1 Historie zkoumání oslovení jako jazykové jednotky .....	8
1.2 Aktuálnost problému.....	10
1.3 Funkce oslovení .....	11
1.4 Lingvistická charakteristika oslovení .....	13
1.4.1 Sémantika oslovení .....	13
1.4.2 Stylistika oslovení.....	14
1.4.3 Syntax oslovení.....	15
1.4.4 Morfologie oslovení.....	16
<b>2 Historie oslovení.....</b>	<b>19</b>
2.1 Табель о рангах .....	19
2.2 Господин – Гражданин – Товарищ .....	23
2.3 Ты – Вы .....	26
2.4 Папа – Мама .....	28
2.5 Женщина – Мужчина .....	29
2.6 Молодец, мальчишка, молодой человек .....	30
2.7 Отчество.....	31
2.8 Фамилия.....	31
<b>3 Oslovení v současné ruštině .....</b>	<b>32</b>
3.1 Tykání vs. vykání.....	32
3.2 Oslovení neznámých lidí .....	35
3.3 Oslovení známých lidí .....	37
3.4 Tematické skupiny oslovení .....	38
3.5 Ruská jména.....	39
<b>4 Oslovení jako překladatelský problém .....</b>	<b>41</b>

<b>5 Sociolingvistická analýza.....</b>	<b>43</b>
5.1 Metody sociolingvistického výzkumu .....	43
5.2 Vlastní experiment.....	45
<b>Závěr .....</b>	<b>69</b>
<b>Резюме .....</b>	<b>73</b>
<b>Použitá literatura .....</b>	<b>80</b>
<b>Přílohy.....</b>	<b>83</b>
Příloha č. 1: Табель о рангах.....	83
Příloha č. 2 Анкета - ОБРАЩЕНИЯ .....	88
<b>Anotace .....</b>	<b>91</b>

## Úvod

Ve své magisterské diplomové práci zpracovávám problematiku oslovení v ruském jazyce. Toto téma si zaslouží velkou pozornost, jelikož oslovení je součástí běžného života každého z nás a v ruštině má spoustu specifik, která je možné zkoumat z nejrůznějších pohledů.

První kapitola je čistě teoretická. Nejprve nastiňuji historický vývoj zkoumání oslovení jako jazykové jednotky a poté dokazuji, že tato otázka je v dnešní době stále velmi aktuální. Následuje popis funkcí oslovení a dále jeho lingvistická charakteristika z pohledu sémantiky, stylistiky, syntaxe a morfologie.

Ve druhé kapitole podávám přehled oslovení, která byla v ruské společnosti používána v historii, kdy ještě existovala konkrétní pravidla, kdy které oslovení použít. Konkrétně se jedná o období od vlády **Petra I.** do rozpadu Sovětského svazu.

Možnost srovnání poskytuje třetí kapitola, ve které popisuji situaci s oslovením v současné ruštině, kdy se veškerý systém fungující v minulosti rozpadl, a lidé tak v podstatě nevědí, jak se navzájem oslovit. Na formě oslovení se bezesporu odrazily také převratné změny v ruské společnosti posledních desetiletí.

Ve čtvrté kapitole stručně uvádím problematické momenty, se kterými se může setkat překladatel při překládání oslovení z ruštiny do češtiny nebo naopak.

V úvodu páté kapitoly charakterizuji sociolingvistiku jako vědní obor a popisuji metody sociolingvistického výzkumu. Následuje popis vlastního experimentu, který jsem provedla přímo v Rusku. Jedná se o dotazník, jehož cílem bylo zjistit, jaká oslovení používají lidé v nejrůznějších situacích a mají-li na volbu oslovení vliv faktory jako pohlaví, věk či vzdělání. Nabízím podrobný rozbor výsledků ilustrovaný tabulkami a doplněný návrhy na řešení současné neutěšené situace s oslovením v ruském jazyce.

Při řešení problematiky jsem postupovala kompilační metodou, metodami analýzy a následné syntézy a metodami sociolingvistického výzkumu. Cíl práce a její přínos vidím v tom, že byl vytvořen komplexní pohled na oslovení a tento materiál může být k dispozici studentům ruského jazyka, jelikož řečová etiketa, do které oslovení patří, je jeho nedílnou součástí.

# 1 Oslovení

Forma, sémantika i rétorické funkce oslovení jsou velmi různorodé a mohou být předmětem zkoumání pragmatiky, sociolingvistiky, etikety, pedagogiky, psycholingvistiky, rétoriky a řady dalších odvětví. Oslovení není jen pojmenování adresáta či prostředek k upoutání jeho pozornosti, zaslouží si mnohem hlubší zkoumání.

Oslovení může mít spoustu různých forem, dokonce i neverbální, v podobě gesta, jako je např. zatleskání dlaněmi, lusknutí prsty, dotyk ruky, zvednutí ruky apod. Jednotlivá oslovení se liší také svým stylistickým zabarvením – oficiální, spisovná, hovorová, familiérní. Oslovení jsou různá i z psychologického hlediska – uctivá, laskavá, přátelská, ale i hrubá či vulgární. V závislosti na státním zřízení může mít oslovení i určitý ideologický podtext.

Způsoby oslovení se v různých zemích liší, a proto je při výuce cizího jazyka bezpodmínečně přihlížet i k odlišnostem v etiketě.

Nelze opomíjet výchovu a schopnost správně vybrat patřičnou formu oslovení v dané situaci. Je potřeba ctít nejen lidská práva, ale i člověka samotného. Hrubé oslovení může lehce člověka rozzlobit, pokazit mu náladu a vyvolat patřičnou reakci. Naopak přívětivé oslovení způsobí pozitivní psychologický efekt.<sup>1</sup>

V *Encyklopedii ruského jazyka* je oslovení charakterizováno jako „gramaticky nezávislý a intonačně volný člen věty nebo složitějšího syntaktického celku, který označuje osobu nebo předmět, ke kterému je směřována řeč“.<sup>2</sup>

---

<sup>1</sup> АРНОЛЬД, И. В.: Жизнь и наука - Воспоминания и научные труды. Издательство СПбГУ, Санкт-Петербург 2008, с. 63-69.

<sup>2</sup> ФИЛИН, Ф. П.: Русский язык энциклопедия. Советская энциклопедия, Москва 1979, с. 170-171.

## 1.1 Historie zkoumání oslovení jako jazykové jednotky

Lingvisté zkoumají oslovení podle různých aspektů.

- Nejstarší tradici má výzkum oslovení z diachronního pohledu, jehož předmětem byl vývoj tzv. vokativu. Vokativ byl považován za sedmý ruský pád v gramatikách vydaných do r. 1918. V dnešním ruském jazyce má oslovení podobu nominativu podstatného jména.
- Z pohledu syntaxe se oslovení považuje za slovo nebo slovní spojení stojící mimo větu nebo za samostatný větný člen.
- V poslední době se oslovení posuzuje i z komunikačně-pragmatického pohledu jako prostředek sloužící lidskému společenskému styku.<sup>3</sup>

Termín *обращение* figuruje v díle *Историческая грамматика русского языка* (1858) ruského filologa **F. I. Buslajeva** (1818–1897). Než se objevila tato práce, mluvílo se v gramatikách o vokativním pádu, který sloužil ve staroruštině jako morfologický prostředek k vyjádření syntaktické funkce toho větného členu, který u Buslajeva dostal název oslovení. Jedná se např. o knihu **M. V. Lomonosova** (1711–1765) *Российская грамматика* (1757, první tištěná ruská gramatika). Pouze o vokativu jakožto pádu píše i **A. Ch. Vostokov** (1781–1864). Ten ho charakterizuje jako „vokativní, ukazující na jméno předmětu, ke kterému směřuje řeč“.<sup>4</sup>

**A. A. Potebnja** (1835–1891) jako první vyjádřil názor, že vokativ používaný ve funkci oslovení je podmětem přičemž přísudek tvoří sloveso ve 2. osobě, v rozkazovacím způsobu. Připouštěl tedy smíšení syntaktické funkce podmětu a oslovení. V gramatických pracích, které následovaly, byla pozornost věnována otázce, zdali je oslovení větným členem.

**D. N. Ovsjaniko-Kulikovskij** (1853–1920) ve své práci *Синтаксис русского языка* (1902) pohlíží na oslovení jako na slovo, které není součástí věty, ale je k větě připojeno. Stejný názor prezentuje v díle *Русский синтаксис в научном освещении* (1914) **A. M. Peškovskij** (1878–1933).

---

<sup>3</sup> НГУЕН ВУ ХЫОНГ ТИ: Обращение как элемент русского речевого этикета на фоне вьетнамской лингвокультуры. Москва 2010.

<sup>4</sup> Вводные, вставные конструкции и обращения в поэтической речи М. Ю. Лермонтова. 2011-10-05. Dostupné na Erudition.ru: [http://www.erudition.ru/referat/ref/id.25140\\_1.html](http://www.erudition.ru/referat/ref/id.25140_1.html).



**A. A. Šachmatov** (1864–1920) tvrdil, že oslovení je slovo nebo kombinace slov odpovídající pojmenování druhé osoby, ke které je směřována řeč mluvčího, stojí mimo větu a není větným členem.

V pedagogické praxi se stalo ustálenou normou považovat oslovení za slovo nebo kombinaci slov označující adresáta a současně za prvek, který doplňuje větu jednoduchou. Tuto tezi interpretují autoři současných učebních a metodických pomůcek (**V. V. Babajceva** \*1925, **L. J. Maximov** 1924–1994, **N. S. Valgina** \*1927, **V. A. Bělošapkova** 1917–1996). V poslední době však tento názor, tedy že oslovení patří ke slovům, která nejsou součástí věty, bývá zpochybňován (např. **A. G. Rudněvem**, **S. I. Abakumovem**).

**L. A. Bulachovskij** (1888–1963) se domníval, že oslovení tvoří zvláštní skupinu jmenných vět. I **V. P. Proničev** ve své práci *Синтаксис обращения* dokazoval, že oslovení má být považováno za jednočlennou větu jmenou. **G. P. Torsujev** došel na základě analýzy intonace oslovení k závěru, že toto představuje samostatný komunikační typ věty. Podle **A. F. Prijatkiny** nemůže být oslovení ve své hlavní (kontaktní) funkci považováno za větný člen. **E. V. Korotevič** vyřkl myšlenku, že oslovení jsou přidružené větné členy, obsahující projev emocí a vůle mluvčího. **A. V. Bělskij** provedl fonetický výzkum a přišel k závěru, že vokativ není zvláštní pád, ale druh nominativu ve jmenovací funkci, to znamená, že vokativ je forma nezávislá na větě.

Otázka postavení a funkce oslovení ve větě tedy zůstává stále aktuální a vyžaduje další zkoumání.<sup>5</sup>

---

<sup>5</sup> Вводные, вставные конструкции и обращения в поэтической речи М. Ю. Лермонтова. 2011-10-05. Dostupné na Erudition.ru: [http://www.erudition.ru/referat/ref/id.25140\\_1.html](http://www.erudition.ru/referat/ref/id.25140_1.html).

## 1.2 Актуálnost problému

Oslovení je nedílnou součástí komunikace, ale přitom je jedním z nejslabších míst ruské řečové etikety. Není jen pouhou morfologicko-syntaktickou jednotkou, ale stává se i významnou sociální kategorií, je totiž spojeno i s otázkou postavení člověka v dnešní ruské společnosti.

Poté, co se na základě politických událostí začalo vytrácet oslovení *товарищ*, vznikl problém, jak oslovit neznámého člověka. Tato otázka je probírána v tisku, rozhlase, televizi, svůj názor sdělují filologové, spisovatelé a ostatní veřejně činné osoby.<sup>6</sup>

I během svého pobytu v Rusku, kdy jsem sbírala materiál pro svou diplomovou práci, vyšlo v novinách zamyšlení nad tímto tématem.<sup>7</sup>

Obrázek č. 1

13 октября 2011 года **САНКТ-ПЕТЕРБУРГСКИЕ ВЕДОМОСТИ**

---

**ПРОШУ ЗАДУМАТЬСЯ**

# Как нас теперь называть?

**Людмила КОНСТАНТИНОВА,**  
читатель газеты  
с тридцатилетним стажем

Наверняка многие обращали внимание на установленные в метро по ходу эскалатора плакаты-подсказки о том, как надо и как не надо говорить культурному человеку. Можно надеяться, что знакомство с этими подсказками не проходит даром.

Однако есть в речи наших современников еще один пробел, который никак не удается «культурно» заполнить.

Речь идет об обращении людей друг к другу. Откроем произведения классической литературы. Из романов Толстого и Достоевского, например, ясно, что среди людей среднего класса официальным обращением было «милостивый государь» и «милостивая государыня», в быту — «господин» и «госпожа», «сударь» и «сударыня». К обслуживающему персоналу чаще всего обращались словами «человек» и «любезный». В XX веке все эти обращения сменили «товарищ» и «гражданин».

А потом началась полная неразбериха. В официальные бумаги вернулись «господин» и «госпожа», совершенно не прижившиеся в бытовой речи. В странах Европы, где столетиями прочно удерживают свои позиции «мистер» и «миссис», «месье» и «мадам», «сир

ньюр» и «синьора», «пан» и «пани», совершенно невозможно представить англичанина или француза, начинающего свое обращение к незнакомке словом «бабуля».

В последние годы в нашу речь пришло много новых слов, обозначающих принадлежность к той или иной профессии, роду деятельности или занятий. А вот с бытовым обращением никак не получается. Чего стоят, скажем, относящиеся к всем представителям сферы обслуживания обязательные «девушка» и «молодой человек».

Очень характерный эпизод я наблюдала недавно на Невском. Молодой мужчина вполне интеллигентного вида, доставая из кармана носовой платок, выронил на тротуар ключи и, не заметив этого, стал удаляться. Поднявшая ключи женщина поспешила за ним, взывая: «Вы ключи потеряли!». Но видя, что его не догнать, громко закричала: «Мужчина, мужчина, остановитесь!». Он вернулся и с сердечной улыбкой поблагодарил: «Спасибо вам, бабуля!». Ушел, а женщина, модно одетая, с хорошей прической, так и осталась стоять, видимо, убитая таким «комплиментом». Между тем потерявший ключи совсем не хотел ее обидеть. Обращение «по полу» или «возрасту» становится, как это ни дико, привычным. Может быть, все-таки решим, как нас теперь называть?

<sup>6</sup> ВВЕДЕНСКАЯ, Л. А.: Деловая риторика. МарТ, Ростов на Дону 2002, с. 260-270.

<sup>7</sup> Санкт-Петербургские ведомости, четверг 13/10/2011, № 193.

### ***1.3 Funkce oslovení***

**Z. M. Dvornaja** ve své dizertační práci vyjmenovává tři komunikativní funkce oslovení.

1. Nejcharakterističtější je podle ní funkce **vokativní**, která se vztahuje ke druhé osobě. Je to funkce základní, jelikož je vyvolána potřebou pojmenovat adresáta, příjemce, na kterého se obracíme.
2. S vokativní funkcí je úzce spojena funkce **kontaktní**, kdy oslovení využíváme k udržení kontaktu s adresátem. K tomu se používá především substantiv a substantivních forem – ty jsou jedním ze základních znaků oslovení.
3. Třetí funkcí je funkce **etiketní**, kterou reprezentují osobní jména v plné nebo krátké formě. Výběr formy oslovení, která bude odpovídat pravidlům etikety, se řídí různými faktory, např. charakterem vztahu mezi jednotlivými aktéry komunikace, měrou jejich známosti, věkem či sociálním statutem. V etiketních formách oslovení se odráží historická epocha, ve které jsou používána, ale také národní specifika daného jazyka. Neochota používat v dialogu oslovení nebo využívání zájmen jako jeho náhrady je považováno za porušování pravidel řečové etikety.

**Dvornaja** pohlíží na oslovení také z komunikativně-pragmatického hlediska. Zde vyděluje ještě další dvě funkce.

1. Jedná se o funkci **rozkazovací**. Opět jde zpravidla o podstatné jméno, využívané ve významu příkazu. Rozkazovací funkce se často pojí s funkcí vokativní. Oslovení zde totiž představuje projev vůle jednoho z účastníků komunikace, s různými významovými nuancemi, jejichž přesný smysl vyplývá z kontextu.
2. Spolu s rozkazovací funkcí může oslovení plnit také funkci **emotivní** (bývá nazývána též expresivní, hodnotící) nebo **charakterizující**. Oslovení vystupuje jako prostředek, pomocí kterého působí subjekt na objekt komunikace kladně či záporně, dle záměru mluvčího v dané situaci. Tedy nejenže pojmenovává osobu, ke které je směřována řeč, ale vyjadřuje i subjektivní postoj mluvčího – rozdíl mezi emotivní a charakterizující funkcí je v tom, že charakterizující funkce se týká

hodnocení ovlivněného v první řadě myšlením, zatímco emotivní funkce má spojitost s psychikou (*красавица, умница, симулянт, дорогой мой*).<sup>8</sup>

**M. G. Barakova** ve své dizertační práci rozdělila komunikativní funkci oslovení na **vokativní** (upoutání pozornosti adresáta pomocí užití jména), **apelativní** (upoutání pozornosti adresáta, který je přístupný mluvčímu k navázání kontaktu, vyzvání k určité činnosti), **nominativní** (oslovení adresáta vlastním jménem nebo jiným příznakem, který je pro něj charakteristický) a **regulativní** (etiketní oslovení na základě typu sociálních vztahů mezi účastníky komunikace).<sup>9</sup>

**A. A. Balakaj** (dcera **A. G. Balakaje**, autora *Slovníku ruské řečové etikety*, který obsahuje okolo 6000 etiketních formulací a 2000 oslovení, a je tedy aktuálně nejobsáhlejším dílem tohoto typu) jmenuje ještě funkci **konotativní** (orientace na adresáta) a **fatickou** (snaha o maximální navázání kontaktu).<sup>10</sup>

Následující příklad dokazuje, že oslovení neslouží jen k navázání kontaktu a upoutání pozornosti. **N. V. Gogol**, *Revizor*: „Я пригласил Вас, господа, чтобы сообщить Вам пренеприятное известие: к нам едет ревизор.“ Zde se jedná o zdvořilostní formuli, protože úředníci již i tak netrpělivě očekávají vysvětlení, co se děje.

K problematice funkcí oslovení se vyjadřuje široké spektrum lingvistů, kteří používají velké množství nejrůznějších dělení a názvosloví, obecně by se však dal citovat **A. M. Peškovkij** (ruský a sovětský lingvista počátku 20. století), který konstatoval, že v oslovení se hlavní funkce, jejímž úkolem je přimět posluchače k pozornosti (viz výše vokativní funkce), těsně prolíná s funkcí kvalifikace samotného posluchače (viz výše emotivní funkce).<sup>11</sup>

---

<sup>8</sup> ДВОРНАЯ, З. М.: Коммуникативно-функциональные особенности обращения в современном русском языке. Санкт-Петербург 1995.

<sup>9</sup> БАРАКОВА, М. Г.: Лингвистическая природа и прагмокогнитивные функции обращения. Москва 2005.

<sup>10</sup> БАЛАКАЙ, А. А.: Этикетные обращения. Новокузнецк 2005.

<sup>11</sup> ЛОПАТИНСКАЯ, Л. В.: Семантико-синтаксические аспекты обращения с модальной оценочностью. Краснодар 1997.

## 1.4 Lingvistická charakteristika oslovení

V následující kapitole nastíním postavení oslovení v rámci ruského jazykového systému.

### 1.4.1 Sémantika oslovení

Sémantika oslovení směřuje především k oslovení toho, na koho je směřována řeč. Systém sémantického hodnocení respondenta je vytvářen na základě způsobu charakterizace adresáta, která se dělí na dvě skupiny podle kritérií – rozlišovací a hodnotící. Hlavními rozlišovacími znaky jsou jméno, pohlaví, věk (*молодой человек*), rodinný stav, společenské postavení (*товарищ майор*), profese, druh činnosti, plněná funkce (*Граждане пассажиры!*). Druhá skupina je spojena s emocionálními vztahy okolí k adresátovi. Na vrcholu hierarchie kritérií při volbě formy oslovení stojí faktor – známý / neznámý. Všechny druhy charakteristik, které tvoří systém sémantického hodnocení respondenta, vznikají na základě různých rolí, které člověk ve společnosti zastává.<sup>12</sup>

Ve funkci oslovení velmi často vystupuje invektivní lexikum, které subjektu řeči umožňuje vyjádřit svůj negativní emocionální stav nebo vztah k partnerovi v komunikaci. Proto je nutné zavést nový termín *обращение-инвектива*. Invektivní lexikum tvoří slova a výrazy, které mají ve své sémantice expresivní zabarvení a tendenci mluvčího ponížít, urazit nebo potupit adresáta, přičemž udělat to co nejhrubějším způsobem. Autor práce dělí tato oslovení do tří velkých tříd.

1. V první skupině jsou oslovení v rámci možností nejjemnější – spisovná, hovorová a lidová. Např. *бандит, бунтовщики, лентяй, узкоглазые, дебил, деревенщина, пешка*.
2. Druhou skupinu tvoří oslovení, která se pohybují na hranici mezi spisovnou a nespisovnou slovní zásobou: *помет ослиный, ослиная падаль, щенок, свинья паршивая, тля, дурак, дура безмозглая, язевый лоб, незаконорожденная, эй, кила казанская, гадина, дебилина, дебилизэ*.
3. Do třetí skupiny patří nejsilnější slova, nespisovná, vulgární, je v nich nejvíce vyjádřený negativní postoj. Jedná se např. o oslovení *тварь, кретин, гад, падла, мудила, стерва, свол-лачь, паскуды*. Tato oslovení jsou velmi rozšířená v mluvě

---

<sup>12</sup> ЛОПАТИНСКАЯ, Л. В.: Семантико-синтаксические аспекты обращения с модальной оценочностью, Краснодар 1997.

lidí. Jakákoli slova, která porušují normy spisovného jazyka, plní funkci neetiketního oslovení.

Opakem výše uvedených oslovení jsou slova zjemňující (*мелиоративные обращения*), např. *дорогая, свет мой*.

Oba druhy plní expresivně-emocionální funkci.<sup>13</sup>

#### 1.4.2 Stylistika oslovení

Každý člověk patří nejen do určité jazykové skupiny, ale také do jisté řečové skupiny, která funguje uvnitř daného jazyka. Na příslušnost k určité skupině v rámci řečové kultury má vliv intelekt mluvčího, prostředí, ze kterého pochází, na neposledním místě vzdělání, schopnost práce s jazykem a celá řada dalších faktorů, které určují, v jaké stylistické rovině se při své řeči mluvčí pohybuje.

1. Na vrcholu pomyslného žebříčku stojí **elitní typ**. Následuje **středně elitní typ**, který ne zcela úplně dodržuje veškeré jazykové normy a patří k němu většina vysokoškolsky vzdělaných lidí. Je pro něj typické vykání a používání frází jako *Вы выходите на следующей?; Скажите, где здесь остановка автобуса?* a volba forem oslovení na základě aktuální role adresáta – *Коллега, буду рад вас видеть; Граждане пассажиры*.
2. Dále je to **spisovně-hovorový typ**, který používá v řeči více hovorových než spisovných výrazů a je pod velkým vlivem hromadných sdělovacích prostředků. Charakterizuje ho používání oslovení volených na základě pohlaví a věku, např. *женщина, мужчина, девушка, молодой человек*.
3. Následuje **familiérně-hovorový typ**, pro který je typický nižší styl a hrubost, používají ho lidé se středním vzděláním. Velkou skupinu u něj tvoří opisná oslovení – *Дамочка в шляпе, вы выходите?; Мужчина в пальто, возьмите сдачу; Красавица-девушка, с вами можно познакомиться?*, dále hodnotící konstrukce – *Заблудшая душа, что, нагулялся?; Красота, ты что приуныла?; Отстань, липучка!; Красавица, можно с тобой познакомиться?; Хей, киска,*

---

<sup>13</sup> ДОХОВА, З. Р.: Лингвистический статус обращения. Нальчик, 2007.

*пойдем с нами!; Дорогой мой, Золотце, Милый, Радость моя, Солнце мое, Родная, Любимая, Улыбчивая моя.* Typická jsou také oslovení poukazující na pohlaví, věk a příbuznost – *Пацаны, Старик, Подруга, Парень, Друг, Малыш, Детка, Дружок, Приятель, Мать, Свояк, Кума, Тетенька, Внучок, Бабуля, Отец, Муж, Жена, Братва, Браток, Братаны, Братцы, Братишка, Девчонки, Девчушка, Девчата* a již zmiňované vulgární formulace – *Эй, дружбан; Эй, работяга, заканчивай работу; Эй, чувак; Девки, слушайте; Салага, тебе еще работать и работать; Старый дуралей, не спи; Слышь, придурок; Слышь, молодая, встань; Ты, торгошника, отдавай мои деньги.*

4. Ještě o něco níže je typ užívající tzv. „просторечье“, týká se lidí s velmi nízkým dosaženým vzděláním a intelektem a těch, pro něž je důležité, co říkají, a ne jak to říkají. Používají vulgární výrazy spojené s hlasitou řečí a patřičnou intonací – *Хлопец, дай кроссовочки; Эй, малый, стой-ка; Эй, мужик, ты что брыкаешься?; Голова, у вас все в порядке?; Хвост, как меня слышно? Зинк! Сансаныч! Серый! Рубаха!*

Samozřejmě že v běžném životě se v závislosti na situaci všechny typy prolínají a faktem je, že do spisovného jazyka stále více pronikají nespisovné prvky.<sup>14</sup>

### 1.4.3 Syntax oslovení

V teorii syntaxe je oslovení na okrajovém místě – není to ani věta, ani slovní spojení, a dokonce ani slovo v tradičním smyslu. Vyskytují se však i názory, že slovo nepřestává být slovem, i když je oslovením, avšak význam podstatného jména ve funkci oslovení není totožný s lexikálním významem tohoto podstatného jména. Syntaktický status oslovení není jednoznačně definován (viz Historie zkoumání oslovení jako jazykové jednotky).

**A. A. Šachmatov** vydělil zvláštní druh tzv. vokativní věty, což je věta, ve které je hlavním a jediným členem oslovení, jméno osoby, na kterou je směřována řeč, doplněno o patřičnou intonaci (pro srovnání: „*Не ходи, Вера*“, *шептал он...* – zde se jedná o obyčejné oslovení, „*Вера! Вера!*“, *в ужасе говорил Райский...* – vokativní věta).

---

<sup>14</sup> Обращения как единица речи. 2011-10-03. Dostupné na Bestreferat.ru: <http://www.bestreferat.ru/referat-183833.html>.

Oslovení ve vokativní větě nejenže pojmenovává adresáta, ale obsahuje i určitou myšlenku, která by při obyčejném oslovení musela být vyjádřena zvláštní větou. Podle použité intonace vyjadřuje buď výzvu (*Коля, пойдй сюда!*) nebo varování (*Коля, смотри осторожней*), případně výčitku (*Коля, зачем ты это сделал?*).<sup>15</sup>

Oslovení se posuzuje také s ohledem na jeho pozici vzhledem k větě. Častější jsou oslovení stojící v **prepozici**. Bývají úzce spojená s promluvou, která následuje, přidávají jí konkrétní adresnost – vyčleňují adresáta z množství jiných lidí, kteří jsou přítomni rozhovoru, s cílem navázání kontaktu s ním. U oslovení stojících v **interpozici** je poněkud zeslabená hlavní a základní funkce oslovení – výzva k nějaké činnosti. Pro mluvčího je důležité pouze navázat kontakt a udržet ho v průběhu své promluvy. Oslovení v **postpozici**, které stojí až za promluvou, neplní základní funkci oslovení, tedy upoutat pozornost adresáta, ale mají funkci etiketní (*Добрый день, мама.*) a většinou mají také mnohem méně intenzivní intonaci.<sup>16</sup>

#### 1.4.4 Morfologie oslovení

Oslovení bývá vyjádřeno prvním pádem podstatného jména, zájmenem, přídavným jménem nebo příslovcem, ve spojení s vokativní intonací.

Oslovení vznikají na základě slov, pojmenování: příbuzenských vztahů, osobních jmen, názvů profesí atd. Přestože vznikají na základě slov, slovy nejsou (jako by tomu bylo u nazvání třetí osoby). Jedná se o jednotku komunikace, tedy specifický komunikační akt, tvořený současně z výzvy a pojmenování, po kterém následuje další text (mluvíme-li o oslovení v prepozici).<sup>17</sup>

Hlavní funkce oslovení, tedy upoutání pozornosti adresáta, mu dala speciální vokativní formu, která existuje v řadě slovanských jazyků a byla i ve staroruském jazyce – slova mužského a ženského rodu jednotného čísla používaná jako oslovení tvořila zvláštní gramatický tvar, který se jmenoval vokativ (*брате, жено, учителю*), zatímco v množném čísle bylo oslovení vyjadřováno nominativem, stejným způsobem fungovala i slova

---

<sup>15</sup> ГАЛКИНА-ФЕДОРУК, Е. М.: Русский язык в школе. 13-я типография московского городского совхоза, Москва 1958, с. 36 – 37.

<sup>16</sup> СЕН, А.: Лексика и синтаксис обращения (на материале языка произведений М. Горького). Санкт-Петербург 1982.

<sup>17</sup> ФОРМАНОВСКАЯ, Н. И.: Культура общения и речевой этикет. Икар, Москва 2002, с. 137– 140.



středního rodu. Vokativní pád postupně z jazyka zmizel, do dnešní doby se zachovaly tyto formy ve zvolacích citoslovcích *Господи, Боже*.<sup>18</sup>

**A. D. Švejcer** říká, že vokativ v žádném případě nemůže být považován za pád, ale jméno ve formě citoslovce. Tento názor podporují i další lingvisté.<sup>19</sup> Např. **E. Kurilovič** začíná ve své knize výklad o pádech konstatováním, že stranou zůstává vokativ, který plní apelativní (vyzývající, emotivně vybízející, naléhavě přesvědčující funkci), která se velmi odlišuje od čistě reprezentativní, symbolické funkce ostatních pádů. Pohlížet na vokativ ve stejné rovině jako na ostatní pády by znamenalo dopouštět se hrubé metodologické chyby.<sup>20</sup>

**E. V. Klobukov** uznává, že s ohledem na význam a konstrukci se vokativ na první pohled liší od ostatních pádů. Domnívá se však, že tyto rozdíly by neměly být důvodem k tomu, aby byl vyřazen ze systému pádů v ruském jazyce. Izolovanost vokativu od základní větné skladby je relativní, ne absolutní (např. jak uvádím již v kapitole o Historii zkoumání oslovení jako jazykové jednotky, i **A. A. Potebnja** považoval vokativní oslovení v rozkazovacích větách za podmět označující subjekt činnosti). Navíc v současném ruském jazyce nemá vokativ jedinou funkci, která by přesahovala rámec funkčního potenciálu nominativu. Kromě výše uvedených teoretických důvodů by bylo i z praktického hlediska snazší uznat vokativ než uvažovat o existenci derivátů (teorie **F. F. Fortunatova**), zvláštních forem slov jako *мам, пап, Вась*.

Rozlišují se dva typy vokativů – archaický a nový. Příklad starého vokativu: *Чего тебе надобно, старче?* (**A. S. Puškin**).

V hovorovém ruském jazyce se pravidelně objevuje používání tzv. nového vokativu. Ten je tvořen pomocí nulové koncovky od podstatných jmen mužského a ženského rodu typu *мама, Вася* (s koncovkou *-а* v nominativu): *мам! Вась!*. Podmínkou je, že přízvuk nesmí být na koncovce (od slov jako „*Илья*“ podobný vokativ vytvořit nelze). Tento vokativ bývá tvořen především od vlastních jmen a pojmenování příbuzenských vztahů. Vokativ však tvoří i podstatná jména pomnožná: *Ребят, вон наш номер идет.; Девчат, пошли скорей.*

---

<sup>18</sup> ШАХМАТОВ, А. А.: Синтаксис русского языка. УРСС, Москва 2001, с. 261–265.

<sup>19</sup> ПОТЕБНЯ, А. А.: Из записок по русской грамматике. Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, Москва 1958, с. 100–101.

<sup>20</sup> КУРИЛОВИЧ, Е.: Очерки по лингвистике: сборник статей. Издательство иностранной литературы, Москва 1962, с. 198.

Od morfologického vokativu, který představuje zvláštní formu pádu, je důležité odlišovat vokativní formy typu *ба!* (od *бабушка*), *ма! па!* (od *мама, папа*), *Ну!* (od *Нина*), *Лю!* (od *Люда*), jedná se o slovtvorné vokativy.<sup>21</sup>

Jak se ukázalo, v názorech na syntax a morfologii oslovení panuje mezi filology značná nejednotnost, což potvrzuje aktuálnost potřeby dále zkoumat oslovení z lingvistického hlediska.

---

<sup>21</sup> КЛОБУКОВ, Е. В.: Семантика падежных форм в современном русском литературном языке. Издательство московского университета, Москва 1986, с. 19–23.

## 2 Historie oslovení

V minulých historických obdobích nebyl s volbou oslovení takový problém, jako je dnes. Do Velké říjnové revoluce byl ruský jazyk na oslovení mnohem bohatší a byla také dána přesná pravidla, kdy kterou formu použít.

### 2.1 *Табель о рангах*

Do roku 1917 platila Tabulka hodností, zavedená **Petrem I. Velikým** v roce 1722, která klasifikovala ruskou státní správu do čtrnácti hodnostních tříd. Rozdělovala ji do tří kategorií – vojenské a námořní hodnosti, dvorské hodnosti a civilní hodnosti. Podstatné je, že v tabulce byly přesně stanoveny formy oslovení pro jednotlivé třídy (viz příloha č. 1).

#### *Благородие*

Tímto titulem byli oslovováni držitelé XIV.–IX. třídy (např. kolegiální / kabinetní / provinciální / senátní / synodní registrátor, guberniální / lodní / kolegiální sekretář, titulární rada; praporčík, kornet, podporučík, poručík, lodní poddůstojník, štábní kapitán, setník; cukrář, komorník večeře, dvorní kurýr) a jejich manželky. V běžném životě tak bylo možné oslovit jakéhokoli šlechtice nebo bohatě oblečeného člověka, bez ohledu na jeho hodnost. Od roku 1832 tento titul obdrželi i čestní občané.

#### *Высокоблагородие*

Toto oslovení se vztahuje k VIII.–VI. třídě (např. kolegiální asesor, naddvorní / kolegiální / vojenský rada; rotmistr, kapitán, esaul, podplukovník, plukovník, vrchní válečný komisař; titulární komorník, komorník-podkovář), k mužům i ženám. Používalo se také k tomu, aby se předešlo chybě, když mluvčí neznal přesně, do jaké třídy spadá ten, na koho se obrací, anebo jako oslovení těch, kterým náleží titul o stupeň nižší, tedy *благородие*, s cílem zalichotit jim v případě žádosti, stížnosti nebo omluvy.

#### *Высокородие*

Touto formou titulovali příslušníky V. třídy (např. státní rada; vrchní štábní válečný komisař; ceremoniář; mladší komorní), muže i ženy.

### ***Превосходительство***

Jedná se o oslovení hodnostářů IV. a III. třídy (např. skutečný státní rada, tajný rada; generálmajor, generálporučík, viceadmirál; komorní, maršálek, komoří, hofmistr, stájník, lovčí) i jejich manželek. *Ваше превосходительство* bylo přikázáno psát také rektorovi univerzity, nezávisle na jeho třídě. Toto slovo se zachovalo i po revoluci jako oslovení vládních představitelů jiných států. V ironickém významu je toto oslovení používáno pro osoby, které se staví výše, než jim ve skutečnosti náleží.

### ***Высокопревосходительство***

Toto oslovení náleží nejvýše postaveným, tedy těm, co patří do II. a I. třídy (např. skutečný tajný rada, vicekancléř, státní sekretář; generálové, admirál; vrchní: komoří, maršálek, šenk, hofmistr, stájník, ceremoniář, stolník, lovčí) a jejich ženám.

Z doby od vlády **Petra I.** do revoluce r. 1917 pochází ještě několik dalších oslovení, která už nespádají do Tabulky hodností.

### ***Сиятельство / Светлость***

Za **Petra I.** se tímto titulem oslovovali pouze senátoři, od konce 18. století pak tento titul mohly užívat všechny knížecí a hraběcí rody. Používal se ve formě *Сиятельный (Сиятельнейший) Князь / Граф, Сиятельная (Сиятельнейшая) Княгиня / Графиня*. Ještě vyšším titulem je *Светлость*. Toto oslovení bylo používáno i v neoficiálním rozhovoru mezi přáteli jako forma legrace a vozkové tak oslovovali bohatě oblečené kolemjdoucí, jimž nabízeli svezení.

### ***Высочество***

*Ваше Высочество* byla forma titulování členů vládnoucí rodiny.

### ***Величество***

Jedná se o oslovení toho nejvyššího, čili cara a jeho manželky. Plná forma tohoto oslovení zněla *Ваше Императорское Величество*. Ještě komplikovanější byl písemný kontakt s carem. Na obálku se muselo napsat: *Его императорскому величеству государю императору* a oslovení v dopise znělo: *Всемилоостивейший монарх / Августейший монарх*.

**Petr I.** stanovil pravidla i pro duchovní sféru (v určité míře používáno dodnes). Oslovení církevních představitelů byla následující:

Tabulka č. 1

<i>Ваше Преподобие</i>		pop
<i>Ваше Высокопреподобие</i>		archimandrita, opat
<i>Ваше Преосвященство</i>	/	biskup
<i>Преосвященный Владыка</i>		
<i>Ваше Высокопреосвященство</i>	/	metropolita, arcibiskup
<i>Высокопреосвященный Владыка</i>		

Určitý systém oslovení fungoval i mezi běžnými lidmi. Např. oslovení *Ваша милость* používali prostí lidé, když se obraceli na někoho výše postaveného.

Služebnictvo a rolníci oslovovali svého pána nebo bohatě vypadajícího člověka *барин* a jeho ženu *барыня*. Jejich mladá, svobodná dcera nebo sympatická, pěkně oblečená slečna byla nazývána *барышня*. V době revoluce a občanské války toto slovo používali revolucionáři spíše s opovržením. Toto oslovení se občas objevuje i dnes, ale v současném každodenním styku má spíše žertovný charakter. Může se však vyskytovat v jazyce starších lidí, kteří tak pojmenovávají dívky z města, úřednice, pokladní apod.

Naopak oslovení pro starší, vdanou „městskou“ ženu představuje slovo *мадам*. V předrevolučním Rusku toto evropské oslovení používaly také dívky vůči svým guvernankám, gymnazistky vůči ředitelce gymnázia, klientky vůči švadleně, majitelce salonu nebo obchodu s módou. V době revoluce bylo i toto oslovení užíváno s určitou ironií. Po revoluci se zachovalo pouze v městském prostředí, ve sféře soukromého obchodu a služeb.

Existovalo ještě jedno oslovení, pomocí kterého bylo možné obrátit se uctivým způsobem na ženu nebo dívku – *сударыня*. Bylo používáno v hovorové řeči středních a nižších vrstev. V závislosti na situaci fungovalo v různých stylistických rovinách. Bylo užíváno téměř výhradně ve spojení s vykáním, k oslovení výše postavené ženy nebo neznámé ženy či dívky. S ironií a výčítkou mohlo být toto oslovení použito v konfliktní situaci s blízkou známou, chovankou, příbuznou, mladší nebo níže postavenou ženou. V současné době

se občas opět vyskytuje, výhradně však v mužské řeči, a to buď s žertovným, nebo galantním náznakem.

Úplně stejným způsobem lze charakterizovat mužskou formu předchozího oslovení – *сударь* (už v historii byla tendence oslovení zkracovat – slovo *сударь*, jež samo pochází ze slova *государь*, bylo jako oslovení používáno ve variantě *су*). Nejuctivějším oslovením, ať už vůči komukoli, bylo *Милостивый государь!*. Jak již bylo zmíněno výše, na rozdíl od dnešní doby existovala dříve přísná pravidla pro používání oslovení. Je např. znám případ, kdy senátor v dopise gubernátorovi místo správného *Милостивый государь!* napsal: „Милостивый государь мой!“. Uražený gubernátor mu v odpovědi napsal: „Милостивый государь мой мой мой!“, aby zdůraznil nevhodnost použití přivlastňovacího zájmena v oficiálním styku.<sup>22</sup>

Po Velké říjnové revoluci byly speciálním nařízením zrušeny všechny výše uvedené třídy a z jazyka téměř zmizela oslovení.

---

<sup>22</sup> ЛОТМАН, Ю. М.: Беседы о русской культуре. Искусство-СПБ, Санкт-Петербург 1994. с. 18–45.

## ***2.2 Господин – Гражданин – Товарищ***

Existují tři oslovení, která figurují v ruském jazyce již dlouhou dobu, a ačkoli se vyskytují i v dnešní mluvě, vyvolávají nejrůznější reakce, jelikož s minulostí je pojí většinou spíše negativní konotace. Jedná se o oslovení *господин*, *гражданин* a *товарищ*.

### ***Господин***

Toto slovo označovalo člověka, který měl nad něčím nebo nad někým moc, zdůrazňovalo tedy nerovnost. Později se začalo používat jako uctivé oslovení. Už **Petr Veliký** se obracel na senát „*Господа Сенат*“. V předrevolučním Rusku bylo toto oslovení velmi rozšířené. V románu **Dostojevského** *Bratři Karamazovi* se navzájem oslovují *господа* dokonce žáci.

Po revoluci r. 1917 bylo slovo *господин* vnímáno jako buržoazní a ponižující lidskou důstojnost a bylo z používání aktivně vytěšňováno.

Během prvních let sovětské vlády existovaly dvě třídy *господа* a *товарищи*, oslovení *господин* tedy svědčilo o příslušnosti k ideologicky nepřátelskému táboru. Bylo používáno při oslovování cizinců z nesocialistických zemí.

Na počátku 90. let se oslovení *господин* (ve spojení s příjmením nebo funkcí) opět začalo vracet do užívání a je považováno za normativní např. na zasedáních Dumy, v televizi nebo v podnikání.

### ***Гражданин***

Oslovení *гражданин* bylo zaznamenáno již v letopisech z 11. století. Toto slovo přišlo do ruského jazyka ze staroslověnštiny a působilo jako obměna slova *горожанин*. O staroslověnském, resp. jihoslovanském původu svědčí mj. jeho morfologie: skupina *-жд-* a tzv. neplnohlási *-ра-* (ve východoslovanské ruštině *-жс-* a tzv. plnohlási *-оро-*).

V 18. století získalo význam „plnoprávný člen společnosti, státu“. Později bylo vnímáno jako „člověk, který je oddaný své vlasti, slouží jí a lidu, stará se o společenské blaho, podřizuje osobní zájmy společenským“. Po abdikaci **Mikuláše II.** toto oslovení získalo konotaci „obyvatel svobodné, demokratické země“ (jako protiklad nesvobodnému člověku v monarchistickém státním zřízení).

Po Říjnové revoluci r. 1917 se oslovení *гражданин* stalo velice oblíbeným a hojně používaným, nahradilo vytlačované slovo *господин*.

V dnešní době má však spíše negativní konotaci, a to z proto, že od třicátých let 20. století bylo oslovení *гражданин* užíváno především při rozhovorech strážců pořádku se zatčenými.

### ***Товарищ***

Existuje několik názorů na původ tohoto slova. První hovoří o tom, že se jedná o slovo převzaté z jazyka turkických národů *tavar*, které znamenalo dobytek, s příponou *iš* (přítel). Původně mělo pravděpodobně význam „obchodní partner“. Podle druhé verze pochází z čuvašského slova *tavra* (po kruhu), opět s příponou *iš* (společník). Významem odpovídá oslovení *друзь* (ze starého bulharského slova *друзарь*).

Do konce 19. století bylo používáno výhradně s tykáním a ve spojení s mužským rodem pro označení někoho, kdo sdílel, ať už jakýkoli, společný zájem. Mezi jeho synonyma patřila oslovení *коморад* či *коллега*.

Po svržení samoděržaví se oslovení *господин* postupně stávalo nežádoucím a bylo nahrazeno slovem *товарищ*, které mělo původně význam „přítel“. Za sovětské vlády získalo silné ideologické podbarvení, nebylo tedy neutrální, ale označovalo skupinu stejně smýšlejících lidí, kteří bojují za zájmy lidu, jsou loajální k vládnoucí moci. Vyjadřovalo základní myšlenku o rovnosti všech a stalo se povinným. Všechna oficiální oslovení začínala výhradně slovem *товарищ* ve spojení s příjmením (*товарищ Володина*), funkcí (*товарищ полковник*) nebo samostatně (*товарищ, проходите*), bez ohledu na pohlaví. Bylo masově používané i za hranicemi příslušnosti ke komunistické straně.

Když se změnilo státní zřízení, začalo se vytrácet i oslovení *товарищ* (zůstalo pouze v armádě a u příslušníků komunistické strany).

Objevovaly se tendence používat jako náhradu za slovo *товарищ* oslovení *господа*, ale i tomuto se společnost snaží spíše vyhýbat. V současné době jsou upřednostňována oslovení odpovídající statusu, např. *уважаемые коллеги, дорогие читатели*. Přívlastky jako *уважаемые* a *дорогие* kompenzují kladnou konotaci a význam rovnosti, které v sobě skrývalo oslovení *товарищ*. Dnes je také možné setkat se s tímto oslovením v jeho původním významu, tedy přítel.<sup>23</sup>

---

<sup>23</sup> БАЛАКАЙ, А. Г.: Словарь русского речевого этикета. Астрель, Москва 2006.



Po pádu komunistické vlády se upustilo také od nekonečně dlouhých titulování, jako např. *Генеральный секретарь ЦК КПСС, Председатель Президиума Верховного Совета СССР товарищ Брежнев Леонид Ильич*. I do politické sféry byl přenesen způsob pojmenování umělců a spisovatelů, který odpovídal západní tradici, tedy oslovení jménem a příjmením (*Борис Ельцин*). Ti, kdo prosazovali tradice, byli proti tomuto oslovení, ve kterém se vypouštělo dokonce i „otčestvo“. V minulosti byli v Rusku pouze jménem oslovováni jen carové a představitelé církve.

Na základě nespokojenosti společnosti se systémem oslovení vyzval ruský básník **V. A. Solouchin** k obnovení oslovení *сударь, сударыня*. Zaznělo mnoho názorů pro i proti. Mnohým se toto oslovení zdálo zvláštní, zastaralé a ani veřejné sdělovací prostředky ho nepropagovaly, proto se ho nepodařilo vrátit k životu.<sup>24</sup>

---

<sup>24</sup> КОСТОМАРОВ В. Г.: Языковой вкус эпохи. Педагогика-Пресс, Москва 1994, с. 8–13.

### 2.3 Ты – Вы

Vykání se do Ruska dostalo v 16. století, kdy byla populární polská etiketa. Jedním z prvních, kdo využívali tuto formu, byl bojar **Andrej Kurbskij**. Dlouhou dobu bylo vykání považováno za součást jazyka aristokracie. Tato tendence pokračovala až do 18. století, kdy měly na ruskou společnost velký vliv moderní evropské jazyky.

Do každodenního používání proniklo *вы* velmi rychle. Ruský spisovatel **N. G. Černyševskij** poznamenal, že lidé žijící dále od „civilizace“ používali jen jedno zájmeno při rozhovoru s druhými lidmi – *мы*. Ruský mužik tykal svému bratrovi, pánovi i carovi. Ovšem čím vzdělanější člověk byl, tím byl okruh lidí, kterým vykal, širší.

**Černyševského** současník pedagog **V. P. Ostrogorodskij** popsal situaci ve školství v 19. století. Na konci roku 1857 proběhla reforma, kterou byly na gymnáziích zakázány tělesné tresty a nařídilo se vykání všem, bez ohledu na věk. Naopak na univerzitách se stále udržovalo tykání, jakožto projev solidárnosti, důvěry a přátelství mezi studenty.

O několik let později, po zrušení nevolnictví, se přátelské formy oslovení rozšířily i do rodin a různých jiných kolektivů. Do té doby převládalo i mezi členy rodiny používání zájmena *вы*. Tykání se opět dostávalo do módy, důkazy nacházíme i v klasické literatuře („отец с сыном... были, по-модному, на ты“ – **Dostojevskij, Běsi**).

V polovině 19. století se tykání vs. vykání stalo sociální záležitostí, nástrojem třídního boje. Výše postavení si tykáním dokazovali svou nadřazenost. V roce 1912 bylo vydáno nařízení, že všem dělníkům se musí vykat, a v roce 1917 se zrušilo tykání také v armádě.

**A. I. Gercen**, ruský spisovatel a filozof 19. století, přirovnával tykání petrohradských úředníků těm, kteří byli postaveni níže, k chování cara, který také všem tykal, a poddaní neměli právo proti tomu protestovat. Tato hierarchie nadřazenosti a podřazenosti pronikala také do rodin. **Gercen** vzpomínal na svého otce, jenž svému o dva roky staršímu bratrovi vykal, zatímco on jemu tykal.

Zatímco pro některé bylo vykání symbolem úcty a tykání znamenalo ponížení, jiní to cítili naopak. *Ты* je totiž také možné vnímat jako vyjádření důvěry ze strany ostatních. Např. když se básník **A. Fet** stal smířčím soudcem, snažil se oslovovat rolníky *вы*, ale postupně se vrátil k *мы*, protože sami rolníci mu tykali. Nebo když pobýval **F. Dostojevskij** v dětském sanatoriu, užasl nad neupřímností, kterou pociťoval při vykání,

které tam bylo zvykem. Měl pocit, že je tam naprosto zbytečné, že vzdaluje děti od vychovatele. Považoval to za příliš formální a bál se, aby to děti nevnímaly jako pohrdání jimi. Uznal, že ve vyšších sférách má možná vykání smysl, ale považoval ho jednoznačně za chladnou formu oslovení.

Na věc lze tedy pohlížet ze dvou hledisek. Jednou věcí je sociální hierarchie, ale současně hraje roli také vnímání samotného lidu, které se velmi lišilo od „mrtvé oficiálnosti“. Zde je důležité zmínit ještě třetí faktor – emoce. Nejnázorněji je to vyjádřeno v poezii, kde slova nabírají zcela jiný rozměr, nový, hlubší smysl, vyjadřují hluboké city. „И как будто по ошибке я сказала: ты...“ (A. Achmatová, *Читая "Гамлета"*). Proto tykání panstva mohlo být považováno za urážející, zatímco lyrické *ты* je příjemné, milé.

Kapitolu o historii vykání a tykání v Rusku uzavírám verši ruského básníka **A. S. Puškina**:

#### *ТЫ И ВЫ*

*Пустое вы сердечным ты*

*Она обмолвась заменила,*

*И все счастливые мечты*

*В душе влюбленной возбудила.*

*Пред ней задумчиво стою,*

*Свести очей с нее нет силы;*

*И говорю ей: как вы милы!*

*И мыслю: как тебя люблю!*

## 2.4 Папа – Мама

*Папа* a *мама* – tato slova dětského řeči existují v mnoha jazycích. V Rusku měla vždy různé formy – uctivou, něžnou i ponižující (*папаня – маманя, папенька – маменька, папаша – мамаша, бабушка – мамушка*). Každé z těchto oslovení mělo svůj význam, hodilo se k jiné situaci či náladě. Oslovení *отец* a *мать* byla ve vztahu k vlastním rodičům používána jen zřídka. Byla považována za příliš spisovná a oficiální (*отец* – Svatý otec; *мать / матерь* – Matka Boží).

I zde se odrazilo sociální rozvrstvení společnosti. Šlechta používala oslovení *бабушка* a *мамушка*, občané střední vrstvy *папаша* a *мамаша* a kupci *тяпенька* a *маменька*, což hned prozradilo jejich nevzdělanost.

Z tehdy populární francouzštiny přišla v 19. století do měst oslovení *papá* a *taman*. Používali tedy oslovení *nana* a *мама*, ale neskloňovali je a přízvuk kladli podle francouzského vzoru na druhou slabiku (*от нана, к нана, о нана*). V obyčejných ruských rodinách se zachovala tradiční ruská oslovení včetně skloňování.

V šedesátých letech 19. století se mezi mládeží rozšířila módní vlna oslovovat rodiče jménem. Oslovení *мама, мамочка, мамуля* rezolutně odmítali. Brzy však matky musely přiznat, že nejsou schopny v sobě potlačit přání slyšet ono slovo *мама*. Závěr je však jasný. Pokusy změnit formy oslovení pocházejí vždy od mládeže, která je ve svých názorech a postojích velmi kategorická.

Ruští klasikové druhé poloviny 19. století používali pouze čistě ruskou formu *nana* a *мама*. Bohužel časem však zmizely z užívání zdvojnásobené lidové formy s příponami a přešlo se na tykání rodičům.

## 2.5 *Женицина – Мужчина*

Slovo *женицина* je poměrně nové (*мужчина* přišlo ještě o něco později), objevilo se v 16. století a zpočátku označovalo ženu nízkého původu (tak je to uváděno i v *Domostroji*). Dále např. v *Сказании о Гришке Отрепеле* je **Marina Mniszková** (polská šlechtična a na krátkou dobu také ruská carevna, manželka **Lžidimitrije I.**) nazývána vznešeně *жена* a její služebné *женицины* nebo *девки*. Ve slovníku z 18. století je *мужчина* charakterizován jako obyvatel vesnice, rolník, tj. mužik.

Ve slovní zásobě běžného lidu se slovo *женицина* nevyskytovalo, což dokazuje i citát ruského filozofa a publicisty **N. V. Šelgunova**: „Вся Россия, сверху донизу, не знала другой женщины, кроме бабы.“

Až za **Puškina** tato slova vešla do spisovného jazyka, avšak jejich pravopis nebyl striktně daný (i ve slovníku **Ušakova** je možné najít variantu *муцина*; dnes používaná pravopisná podoba *мужчина* je však logicky správnější, jelikož má blíže k výchozímu slovu *муж*, na což už v roce 1839 upozorňoval akademik **A. Ch. Vostokov**).

Ještě v 19. století bylo považováno oslovení *женицина* za vulgární. Charakterizovalo ženu sprostou, nestoudnou, hádavou nebo hloupou. Dnes se podobné konotace pojí spíše se slovem *баба*.

Ve 20. století se *женицина* stala neutrálním oslovením, osvobodila se od starých předsudků a sociálních ohraničení. Dalo by se říci, že toto slovo prošlo emancipací, stejně jako probíhala emancipace žen ve společnosti. Oslovení *женицина* nahradilo řadu slov, která se dříve používala a časem se vytratila, např. *сударыня*, *мадам*, *госпожа*.

Přesto však tento typ oslovení není zcela univerzální, nemůže být užíván všemi, pro všechny a v každé situaci. Obecně se dá říci, že v povaze ruského člověka je přístupovat ke každému individuálně, ruština nemá ráda obecná pojmenování a vzhledem ke své bohatosti je ani nemá zapotřebí.

## 2.6 *Молодец, мальчишка, молодой человек...*

Oblíbené slovo dnešních sportovních komentátorů – *молодец* – v minulosti nevyvolávalo pozitivní emoce. Naopak, označovalo člověka mladého, bez zkušeností, ještě nepřipraveného k samostatnému životu.

Podobně na tom bylo i dnes běžně používané oslovení *мальчик*. Objevilo se v 17. století a ještě na počátku 19. století mu odpovídalo urážlivé synonymum *молокосос*. Negativní význam tohoto slova byl zesílen přidáním přípony a vzniklo nové, v té době vulgární oslovení – *мальчишка*. Nakonec tato forma našla své uplatnění – do dnešního dne se tak oslovují chlapci ve věku přibližně 12–17 let, dříve se tomuto období říkalo *отрочество* (L. N. Tolstoj napsal trilogii *Детство, Отрочество, Юность*).

Nicméně bylo potřeba vytvořit také kladné oslovení. Tím se stalo slovní spojení *молодой человек* / *молодые люди*. Označovalo člověka, který je sice ještě mladý, ale zaslouží si úctu.

Vedle *молодого человека* se ve dvacátých letech 20. století objevila v hovorové ruštině *девушка*, která nahradila oslovení *барышня*. Označovala svobodnou dívku anebo také služku. Dnes je toto oslovení běžně používáno např. i pro postarší prodavačku v obchodě.

Slovo, pomocí něhož lze dnes oslovit obě pohlaví současně – *ребята* – původně označovalo pouze chlapce. V armádě tak nazývali vojáky, ve městě výtržníky.<sup>25</sup>

---

<sup>25</sup> КОЛЕСОВ, В. В.: Как наше слово отзовется. Иван Федотов, Санкт-Петербург 2001, с. 132– 174.

## 2.7 Отчество

Do ruského jazyka přišlo „otčestvo“, tedy jméno po otci, s příchodem křesťanství z Řecka. V písemnostech z 10.-12. století se vyskytují otčestva ve formě *сын* + přivlastňovací přídavné jméno utvořené od jména otce s příponou: *-ль, -ев, -ов, -ин, -ич* (např. *сын Изяславль, сын Лазарев*). Když se společnost rozdělila na různé třídy podle sociálního statusu, došlo i k rozdělení přípon, aby bylo na první pohled jasné, do jaké vrstvy člověk patří: *-ич* a *-ль* (*-ль* se později přestala používat) patřilo vyšší třídě a zbývající *-ев, -ов, -ин* byly používány nižšími vrstvami obyvatelstva. Přirozeně na toto téma vznikaly spory, které se řešily i carskými nařízeními.

V 18. století sehrály samozřejmě významnou roli *Табель о рангах Петра I.* a *Чиноვნя роспись Катеřины I.*, ve které bylo stanoveno, že příslušníci I. až V. třídy budou používat „otčestvo“ s koncovkou *-ич* a příslušníci VI. až VIII. třídy koncovku *-ов* nebo *-ин*. Ostatní třídy „otčestva“ nepoužívaly vůbec. Mimo to nemohli nevolníci při rozhovoru se svými pány používat ani své plné jméno, nýbrž pouze stylisticky snižené varianty svého křestního jména (*Ванька, Васька*).

Po nevolnické reformě r. 1861 začalo vyrovnávání rozdílů ve jmenných formách. V dokumentech se přestala používat stará původní forma se slovem *сын* a „otčestva“ příslušníků všech vrstev začala vypadat stejně (*Михаил Александров Пешков*).

## 2.8 Фамилия

Příjmení je třetí slovo v plné verzi jména ruského člověka a předává se z pokolení na pokolení, ženy zpravidla přebírají příjmení svého manžela.

Historie ruských příjmení sahá do 16. století, kdy se rozvíjel obchod a bylo složité identifikovat člověka na dálku pouze na základě jeho jména, jelikož jména se často opakovala.<sup>26</sup>

Termín *фамилия* byl zaveden **Petrem I.** (dříve se říkalo *прозвище*).

---

<sup>26</sup> ШЕЙКО, Н. И.: Русские имена и фамилии. Вече, Москва 2005, с. 256–260.

### 3 Oslovení v současné ruštině

V dnešní ruské společnosti neustále probíhají změny jak v mimojazykové realitě, která obklopuje člověka, tak i v ruském jazyce. Tento proces se týká funkce jazykových jednotek, jmenovitě takových etiketních forem, jako je oslovení. V důsledku extralingvistických faktorů (historických, etnických, kulturních, sociálních, ekonomických apod.) ztrácí oslovení své staré formy a vznikají nové, které začínají fungovat v podmínkách multikulturního světa.<sup>27</sup>

Oslovení je jednou z nejfrekventovanějších jednotek komunikace. Je tedy úzce spojené s etiketou a se zdvořilostí. Oslovení má v komunikaci velmi důležitou roli. Nese v sobě informaci o sociálním statusu účastníků komunikace a typu vztahů mezi nimi. Vhodnost jeho používání má velký význam pro navázání kontaktu a dosažení vzájemného porozumění. Výběr formy oslovení je závislý na kontextu – je třeba rozlišovat oslovení známého a neznámého člověka, je třeba přihlížet k věku a společenskému postavení, také k tomu, jestli se jedná o formální nebo neformální situaci, a v neposlední řadě zohledňovat vztah mezi účastníky konverzace (může být úzký, přátelský, chladný, napjatý atd.).

#### 3.1 Tykání vs. vykání

Role zájmen je při oslovení veliká. Nejenže přitahují pozornost partnera, ale často také určují charakter rozhovoru. V závislosti na jejich využití může jedna a ta samá fráze vyznít různým způsobem – uctivě, hrubě nebo přátelsky.

Při komunikaci se starším člověkem nebo s výše postaveným člověkem se v ruském jazyce používá zájmeno *vy* (*Как у вас дела?*; *Как вы поживаете?*). Používání množného čísla ve vztahu k jedné osobě je považováno za zdvořilostní nebo oficiální formu pojmenování (vykání se v Rusku rozšířilo v 18. století za vlády **Petra I.**, kdy tak oslovovali člověka, kterého si vážili, podtrhávali tímto způsobem jeho vysoké postavení – „один стоит многих“).

Zájmeno *vy* může být použito i ve spojení se jménem (*Олег, вам просили передать эту записку.*; *Олег Иванович, вы помните о нашем разговоре?*).

---

<sup>27</sup> НГУЕН ВУ ХЫОНГ ТИ: Обращение как элемент русского речевого этикета на фоне вьетнамской лингвокультуры. Москва 2010.



Vyká se také neznámým lidem, např. v dopravních prostředcích nebo v obchodě, učitelům a kolegům v práci. V těchto případech by tykání bylo považováno za hrubý nebo příliš familiérní způsob oslovení. Ale naopak v přátelském, neformálním prostředí mezi stejně starými lidmi symbolizuje zájmeno *ty* důvěrnější stupeň vztahů mezi lidmi, *ty* znamená můj blízký přítel, člověk, kterého dobře znám a na kterého se mohu spolehnout.

Pokud chce člověk potrestat svého přítele, může najednou použít vykání, které v tom případě zní téměř urážlivě. Platí to i naopak, člověk, kterému se v běžné situaci vykává, se v konfliktu může dočkat tykání (*Вот я тебе покажу!*).

Tyká se také v modlitbách k Bohu (*Помоги мне, Господи!*) a zemřelému v průběhu pohřbu (*Сни спокойно...*).

Rodičům a prarodičům dítě tyká, ale ostatním příbuzným ve většině případů vykává. Dětem přibližně do 13 let se v obchodě, dopravním prostředku nebo na ulici tyká, ale při rozhovoru s dospívajícími se už používá spíše vykání. Učitelé vykájí studentům vyšších ročníků základní školy, podle psychologů to u studentů vyvolává větší pocit zodpovědnosti za vlastní činy.

Pokud člověk neví, jakou formu oslovení zvolit, je nevhodnější začít rozhovor vykáním. Je také možné zeptat se, jak si partner přeje být oslovován, případně navrhnout tykání (*Извините, я не знаю, как к вам обращаться.; Может быть, мы перейдем на „ты“?*) – ovšem tento návrh může dát téměř výhradně jen žena.<sup>28</sup>

Některí nadřízení pracovníci používají při komunikaci se svými podřízenými tykání, aby tím demonstrovali svůj demokratický a přátelský vztah k nim. Toto jednání však spíše staví zaměstnance do nepříjemné pozice, jelikož jej vnímají jako ponižující až urážející.

V situaci, kdy vedeme rozhovor se skupinou lidí, mezi kterými se nachází někdo, komu běžně tykáme, je příhodné v této situaci i s ním přejít na vykání.

---

<sup>28</sup> ГЛАЗУНОВА, О. И.: Давайте говорить по-русски. Русский язык, Москва 2000, с. 17–18.

V následující tabulce uvádím stručný přehled systému tykání a vykání.<sup>29</sup>

Tabulka č. 2

<b>Vykání</b>	<b>Tykání</b>
1. Neznámý nebo málo známý adresát	1. Dobře známý adresát
2. V oficiální situaci	2. V neformální situaci
3. Při velmi uctivém, rezervovaném vztahu k adresátovi	3. Při přátelském, rodinném nebo intimním vztahu k adresátovi
4. Adresát, který je starší nebo výše postavený	4. Adresát, který je stejně starý, mladší nebo níže postavený

---

<sup>29</sup> ВВЕДЕНСКАЯ, Л. А.: Русский язык и культура речи. Феникс, Ростов на Дону 2003, с. 142– 162.

### 3.2 Oslovení neznámých lidí

V současné době je otázka oslovení neznámých lidí velmi aktuální. V předrevolučním Rusku existovala spousta variant, jak oslovit neznámého člověka (viz kapitola Historie oslovení). V novodobé historii se však celý systém rozpadl a sami občané přiznávají, že nevědí, jak oslovit neznámého člověka třeba na ulici. Tuto otázku začínají řešit v tisku, rozhlase i televizi. Svoje myšlenky prezentují filologové, spisovatelé i veřejní činitelé.

Často zaznívá názor, že by bylo vhodné vrátit do používání oslovení *сударь, сударыня*, v praxi se však tato oslovení objevují jen velmi zřídka (pro zajímavost – zhruba před dvěma lety měli všichni zaměstnanci sítě občerstvení *Термок*, která se specializuje na tradiční bliny, povinnost oslovovat zákazníky právě tímto způsobem).

Některá historická oslovení se opět vracejí do užívání a začínají tak žít novým životem. Typickým příkladem je oslovení *господин*. Např. „Господин Смирнов“ – představuje moderátor hosta televizního programu. *Дамы и господа* – tato forma oslovení, ačkoli je poměrně oficiální a chladná, se stává stále populárnější a vytěsnila oslovení *товарищи* používané starší generací. Když se podíváme do výkladového slovníku, najdeme k oslovení *товарищи* pět různých významů, přičemž na příslušnost ke komunistické straně odkazuje jen jeden a právě kvůli němu je toto oslovení, jehož hlavním významem jsou společné zájmy, názory, přátelství, odmítáno. Přesto u zástupců již zmíněné starší generace můžeme dodnes občas zaslechnout oslovení jako *товарищ милиционер, товарищ продавец; Гражданин, вы выходите?* Oslovení *гражданин* (které má i formu ženského rodu – *гражданка*) má různé konotace, v závislosti na tom, v jaké situaci je použito. Ačkoli může být užíváno i v běžném životě, převládá silný nádech oficiálnosti, jelikož je spojováno především s rozhovory policie s odsouzenými. Je ještě důležité poznamenat, že oslovení *товарищ* je i dnes oficiálně používáno, a to v prostředí armády.

Pokud se jedná o krátkou konverzaci, dotaz, prosbu nebo poznámku, řeší se problém oslovení užitím neurčité konstrukce, jako je *Скажите, пожалуйста; Дайте, пожалуйста; Будьте любезны; Извините; Простите*. Je to nejspolehlivější způsob, jak někoho oslovit, aniž bychom riskovali, že ho urazíme.

Ve společnosti jsou velmi používaným typem oslovení *молодой человек* a *девушка*, která poukazují nejen na pohlaví, ale i na věk. Tímto způsobem je možné oslovit prodavačku,

pokladní nebo neznámého člověka na ulici. Nežádka se však oslovení *девушка* dočká i žena, která už dávno není *девушкой*. Typickým příkladem je hromadná doprava: „Девочки, кто еще без билетика, пожалуйста“, říká konduktorka v autobuse starším ženám. (Na to se může dočkat reakce: „Какая я вам девушка?“, což svědčí o tom, že se dotyčné taková forma oslovení dotkla.)

Nejostřejší kritice čelí oslovení *мужчина, женщина*. Je považováno za hrubé, pocházející z prvobytně pospolné společnosti, kdy ještě neexistovaly jiné rozlišovací znaky než pohlavní. Rozhořčení je zde plně na místě. Ten, kdo v autobuse křičí – „Эй, женщина, пробей билет!“ – je nejen neuctivým člověkem, ale také tím, který nezná řečovou kulturu.<sup>30</sup> Oslovení *Эй!* ve spojení s dalším slovem, jako způsob upoutání pozornosti, je velmi vulgární a poukazuje na nevychovanost mluvčího.

Malinkým dětem (do pěti let) se říká *малыш*, starším potom *девочка/ мальчик*. Obzvláště starší lidé používají oslovení, která bývají jinak užívána v rámci příbuzenských vztahů – např. „Дочка, тебе что?“ (řídá prodavačka studentce) / „Сынок, не подвинешься?“ (řídá starší žena mladíkovi v autobuse). Naopak děti mohou oslovit neznámého člověka *тетя, дядя, бабушка, дедушка*.

Výše uvedená oslovení (a dále např. *дед, отец, бабуля, парень, дяденка, тетенька*) rozšířená v současné době, však nejsou neutrální a mohou být adresátem vnímána jako neúcta k jeho osobě, nebo dokonce i urážka. Toto nedorozumění může snadno vyústit i v hádku.

Pro ruštinu je typické přímé pojmenování skupiny lidí, ke které směřují informace – *Граждане пассажиры / уважаемые родители / дорогие друзья / дорогие телезрители / уважаемые радиослушатели (покупатели, читатели, избиратели, соотечественники, москвичи, россияне)*. Pro srovnání bych uvedla např. anglické univerzální *Ladies and gentleman*, nebo české *Dámy a pánové*. Pojmenování osob na základě situace nebo činnosti, která je spojuje, má kořeny v typické ruské kolektivní mentalitě.

---

<sup>30</sup> КОЛЕСОВ, В. В.: Как наше слово отзовется. Иван Федотов, Санкт-Петербург 2001, с. 161-166.

### 3.3 Oslovení známých lidí

S oslovením známých lidí nejsou v ruském jazyce takové problémy jako s oslovením těch neznámých, existuje velká spousta oslovení používaných v komunikaci s příbuznými a přáteli. Dotknu se těch nezákladnějších (podrobněji jsou uvedena v kapitole vztahující se k dotazníku, který jsem prováděla přímo v Rusku).

Člověka, který pracuje ve stejném oboru, je možné oslovit *коллега*, ať už se jedná o muže či ženu. V mnohých firmách, zvláště se západním stylem vedení, se kolegové vzájemně oslovují pouze křestním jménem, bez ohledu na věkový rozdíl a funkci. Tato tendence přicházející ze západu je poměrně nová a ne pro všechny je přijatelné oslovovat svého nadřízeného jménem, i když ten na tom trvá. Ruská tradice něco takového nepřipouštěla a považovala to za příliš familiérní. Za standard a uctivou formu je považováno oslovení jménem a „otčestvem“.

Oslovení *дядя / тетя* + jméno bývá používáno jak dětmi, tak dospělými, ve vztahu k příbuzným, ale také k těm, které tak oslovují už od dětství (např. k sousedům). Mohou tak dokonce nazývat i staršího zkušeného kolegu v továrně, pokud to sám dovolí. V tom případě se jedná o vyjádření důvěry, kladného vztahu.

V ruštině je v současné době zajímavé pozorovat tendenci žen, které se již staly tchýněmi a babičkami, nechat se oslovovat pouze křestním jménem, jelikož se ještě cítí příliš mladé a aktivní na to, aby je někdo oslovoval *бабушка*.<sup>31</sup>

Starší lidé si stěžují, že dnešní mládež nenachází uctivá slova při oslovování rodičů. Stále častěji je možné slyšet jen *na!* a *ma!*. Je to zkratka mezinárodních dětských slov *nana* a *мама* a děti v tomto směru přejímají oblíbený západní vzor. Tendence zkracovat však začala již dávno v historii (*напенька – нананя – nana – na!*). Někteří používají dokonce urážlivou formu oslovení - *пахан*. Toto slovo je už přes sto let používáno v slangu zlodějů a označuje šéfa bandy, používají ho však i mladí novináři.

---

<sup>31</sup> ЛАРИНА, Т. В.: Категория вежливости и стиль коммуникации. Языки славянских культур, Москва 2009, с. 364-384.

### 3.4 Tematické skupiny oslovení

V praxi se používá spousta oslovení vytvořených na základě metafory. Je možné rozdělit je do několika skupin. V následující tabulce uvádím, k čemu bývá člověk v osloveních přirovnáván.

Tabulka č. 3

Přírodní jevy	<i>радуга, заря, свет</i>
Nebeská tělesa	<i>солнце, звезда</i>
Biblické postavy	<i>ангел</i>
Sociální status ve společnosti	<i>принцесса, царевна, цариня</i>
Ptáci	<i>горлица, лебедушка, голубушка, соловушка</i>
Ryby	<i>окунь</i>
Zvířata	<i>лань</i>
Rostliny	<i>цветок</i>
Drahocennosti	<i>золото</i>

Tento typ oslovení, tvořený podstatnými jmény vyjadřuje především pocity a emoční stav toho, kdo oslovuje, např. radost, štěstí, lásku, smutek, žal, vzrušení apod., a také vztah k tomu, koho oslovuje.<sup>32</sup>

Oslovení osobního až intimního charakteru, jako *котик, лапушка, зазнобушка* a ostatní zdvořiliny, by měla zaznívat jen v nejužším kruhu a určitě ne za přítomnosti cizích lidí.<sup>33</sup>

<sup>32</sup> ЧЕРНЯЕВА, А. Б.: Функцирование обращения в дружеском письме творческой интеллигенции конца XIX – первой четверти XX века. Санкт-Петербург 2008.

<sup>33</sup> ПАЖИН, В. Н.: Как себя вести. Лениздат, Санкт-Петербург 1969, с. 20–23.

### 3.5 Ruská jména

Od každého jména je možné tvořit několik různých forem, přičemž každá z nich naznačuje, o jakou situaci a jaký typ vztahu se jedná, a má tedy význam z pohledu etikety.

Když řekneme *Коля*, dáváme tím najevo, že se jedná o blízkého člověka v neoficiální situaci; *Коленька* signalizuje přátelství, familiérnost; *Колька* je hanlivé; *Николай Петрович* je oslovení vyjadřující úctu k člověku staršímu nebo výše postavenému; *Господин Воронин* ukazuje na čistě oficiální situaci.<sup>34</sup>

V hovorové ruštině se vyskytuje několik jevů, které vyniknou při vyslovení nahlas. Jedná se např. o odpojení koncovky – *Тань!*, *Вась!*. Určitá redukce je při ústním projevu naprosto přirozená. Např. když Rusovi někdo telefonuje a zřetelně vysloví: „Наталия Ивановна“, ruský člověk hned pozná, že se jedná o cizince, oslovení v podání rodilého mluvčího by znělo: „Наталь Иванна!“.

Dále jde o natažení samohlásek – *Пе-не-не-не-нетька!*, *Ди-и-и-има-а!*. Tato forma plní kontaktní funkci oslovení a zároveň slouží jako prostředek, jehož pomocí se předávají pocity, přání a projev vůle mluvčího.

Třetí případ se týká zdvojení oslovení a připojení částice *a* (není pravidlem) – *Ах, Варенька, Варенька!*; *Иона Васильич, А Иона Васильич!*. Opakování oslovení se používá v případech, kdy se mluvčí dožaduje pozornosti adresáta, vyžaduje od něj okamžitou zpětnou vazbu a tímto ho vyzývá k akci.<sup>35</sup>

Oslovení jménem v plné nebo zkrácené formě (*Татьяна, Таня*) se pojí s tykáním, stejně jako formy jmen s příponami (*Танечка, Танька*). V intelektuálním prostředí je praxí i spojení jména a vykání (*Танюша, где Вы купили этот словарь?*).

Oslovení pouze samotným příjmením se vyskytuje např. ve výrobě mezi nadřízeným a podřízeným (s tykáním), ale může se objevit i ve školách (s vykáním – *Смирнов, идите отвечать!*).

---

<sup>34</sup> ФОРМАНОВСКАЯ, Н. И.: Культура общения и речевой этикет. Икар, Москва 2002, с.119.

<sup>35</sup> НГУЕН ВУ ХЫОНГ ТИ: Обращение как элемент русского речевого этикета на фоне вьетнамской лингвокультуры. Москва 2010.

Ve vesnickém prostředí mezi staršími lidmi se objevuje i oslovení pouze jménem po otci ve spojení s tykáním (*Семеновна, ты куда это направилась?*).<sup>36</sup>

„Otčestvo“ je možné považovat za součást ruského kulturního bohatství. Symbolizuje úctu, bohužel od něj dnes však mnozí pod vlivem demokratizace, liberalizace a amerikanizace upouštějí, což podporuje i současný trend užívání západních forem v televizi. Existují však zastánci zachování této tradice, kteří bojují za to, aby televize šla vzorem a dodržovala normy etikety, tedy oslovení jménem, jménem po otci a vykání.<sup>37</sup>

Tzv. otčestvo se tvoří od jména otce za pomoci přípon *-ович (Петрович), -евич (Николаевич), -ич (Ильич)* pro muže a *-овна (Петровна), -евна (Николаевна), -ична, -ичична (Никитична, Ильична)* pro ženy. Dítě ho dostane hned po narození, ale používat se začíná až podstatně později, nejčastěji v dospělosti, když člověk začne pracovat.<sup>38</sup>

---

<sup>36</sup> ФОРМАНОВСКАЯ, Н. И.: Культура общения и речевой этикет. Икар, Москва 2002, с.109.

<sup>37</sup> ФОРМАНОВСКАЯ, Н. И.: Культура общения и речевой этикет. Икар, Москва 2002, с.129.

<sup>38</sup> ФОРМАНОВСКАЯ, Н. И.: Культура общения и речевой этикет. Икар, Москва 2002, с.169.



## 4 Oslovení jako překladatelský problém

Oslovení patří mezi jevy, které dávají textu exotický nádech a poukazují na cizí původ originálu.

Problematika oslovení je úzce spjata se sociologií, jelikož se v něm odrážejí vztahy vzniklé na základě sociálního statusu, společenské hierarchie, kvalifikace, věkové rozdíly a jiné osobní vztahy. Zvláštní kategorií je oslovování světských a církevních hodnostářů, ož vyžaduje dobrou znalost reálií a historického vývoje.

Čeština má, na rozdíl od ruštiny, aktivně používanou formu vokativu a doporučuje se jí při překladu používat.

Jiným problémem jsou rozdíly ve vykání – zatímco v českém jazyce je v adjektivním / participiálním tvaru shoda podle smyslu, s rozlišením rodu (*Jste hodná.*), v ruském jazyce se používá shoda gramatická a rod se v tomto případě nerozlišuje (*Вы добры*).

Při překladu oslovení z českého jazyka do ruštiny vzniká problém, který je zmiňovaný v průběhu celé této práce – a sice že v ruském jazyce v současné době neexistuje univerzální neutrální oslovení použitelné ať už ve spojení s příjmením nebo samostatně, jehož pomocí by bylo možné přeložit česká slova *pan, paní, slečna*. Např. pro oslovení neznámé dospělé ženy byla diskutována slova *гражданка, барышня, сударыня*, která se však neujala a používají se oslovení *девушка, женщина* – člověk však musí být opatrný, jelikož s těmito osloveními se pohybuje stylisticky na velmi tenkém ledě. Na formální úrovni se uplatňují oslovení *господин, госпожа, дамы и господа*.

Problémy vznikají i v opačném směru – tedy ruský jazyk–čeština – v souvislosti s patronymiky (jménem po otci). Cizinci nejsou zvyklí „otčestva“ používat, v Rusku však mají velký význam z hlediska etikety, jedná se o velmi uctivé pojmenování, proto je potřeba, aby je cizinci při komunikaci s Rusy používali. V praxi s tím kvůli, nezvyku vzniká základní problém – zapamatovat si je. Při překladu do češtiny se ponechává kompletní oslovení, tedy křestní jméno i „otčestvo“, díky čemuž každý, i nelingvisticky vzdělaný člověk, pozná, že se jedná o autentické ruské prostředí.

Naproti tomu pro Rusy zase není zvykem používat při oslovení tituly. (Nikdy nebylo možné oslovovat kombinací např. *товарищ профессор*.)

Při oslovování žen je v českém jazyce typické přechylování (*paní učitelko*). V ruském jazyce identifikujeme, že jde o ženu, podle příjmení (*перодавателъ Сапунова*), podle křestního jména (*Юлия Иванова*) nebo podle slov, která předcházejí (*чемпионка мира Любовь Егорова*).

Poslední oblastí, kterou zmíním v souvislosti s problematikou překladu oslovení, je překlad emocionálně zabarvených oslovení. Např. jako ekvivalent k oslovení *котик* můžeme zvolit české *zlatíčko*, ale originál i překlad se i mohou shodovat, např. *солнышко* – sluníčko. Zde velmi záleží na individuálním cítění překladatele, jelikož se jedná o typ oslovení používaný v intimnější sféře komunikace, kde se tzv. fantazii meze nekladou a neexistují přísná pravidla.<sup>39</sup>

---

<sup>39</sup> KUFNEROVÁ, Z.: Překládání a čeština. H&H, Jinočany 1994, s. 163–168.

## **5 Sociolingvistická analýza**

Cílem sociolingvistiky je zkoumání problémů, které jsou spojeny s fungováním jazyka v sociálním prostředí a s vlivem sociálních faktorů na vývoj jazyka. Jádrem sociolingvistické analýzy tvoří studium jazyka jako společenského jevu.

Jazyk jakožto společenský jev slouží společnosti ve všech sférách, reflektuje veřejné mínění, reaguje na změny ve všech oblastech společenského života a je také sám společností vytvářen a formován.

Navíc lidé používající ve svém životě jazyk k němu mají různý vztah, jedny jazykové jevy preferují, jiné odmítají. Jelikož právě sociální faktory určují různé sociální hodnocení jednotlivých jazykových jevů, jsou tyto faktory předmětem sociolingvistické analýzy.

### ***5.1 Metody sociolingvistického výzkumu***

Současné metody sociolingvistického výzkumu jsou založeny na kombinaci metod vlastního sociolingvistického výzkumu a metod používaných v dalších odvětvích lingvistiky a také sociologie, etnografie a sociální psychologie.

Jedním z nejsložitějších úkolů sociolingvistického výzkumu je získání počátečních údajů. Problém spočívá v tom, že zkoumání určující role sociálních faktorů ve vztahu k jazyku vyžaduje od výzkumníka, aby zohlednil velké množství situačních proměnných, které se vzájemně liší charakterem spojitosti jak ve vztahu k jazyku, tak i ve vztahu k sobě navzájem.

Cílem výzkumu je objasnění toho, jak lidé mluví, když nejsou objektem systematického pozorování, ale aby bylo možné tyto údaje získat, je systematické pozorování nutností. Jde o to, že systematické pozorování samo o sobě vytváří určitou komunikační situaci, která podněcuje informátora ke správnosti řeči a stimuluje ho k zaměření se na spisovný jazyk, tudíž se přestává pohybovat v té stylistické rovině, kterou jinak používá v běžném životě. Samozřejmě že je možné tuto komplikaci do určité míry překonat, je k tomu však zapotřebí vysoce profesionální úroveň výzkumné techniky a také opravdové umění bystrého pozorování.

Jednou ze společných sociologických a sociolingvistických metod získání potřebných údajů je dotazování. Dotazník je tvořen sérií otázek, mezi kterými jsou logické vazby, a spojuje je hlavní problém výzkumu. V ideálním případě je každá otázka sama o sobě částí hypotézy.

Při využívání dotazníků pro sociolingvistickou analýzu vzniká řada závažných problémů, které jsou spojeny s důvěryhodností získaných informací. Vzniká tu největší nebezpečí, že se dotazovaný přizpůsobí normám a očekáváním tazatele. Aby se toto nebezpečí eliminovalo na minimum, je nutné věnovat pozornost taktice dotazování, formulování a posloupnosti otázek. Zatím žádný dotazník nemůže plně nahradit pozorování reálné komunikace informátorů v přirozeném prostředí. Vždyť každý dotazník vyplněný respondentem může zachycovat nejen jeho skutečné komunikační chování, ale i jeho hodnotovou orientaci a představy o správných jazykových formách.

I přesto dotazník zůstává jedním z nejpoužívanějších nástrojů sociolingvistického výzkumu. Předností dotazníků je bezpochyby jejich masová povaha. Jde o to, že bezprostřední pozorování jednotlivých respondentů nebo malých skupin není pokaždé dostatečně názorné. Někdy je složité odbourat to, co je vlastní jen konkrétnímu respondentovi nebo dané skupině.

Výběr té nebo jiné jazykové varianty má spojitost s následujícími sociálními kritérii: věk, vzdělání a místo, kde bylo získáno, sociální status, místo, kde bylo prožito dětství, místo nejdelšího pobytu, pravidelnost, se kterou mluvčí poslouchá rádio nebo se dívá na televizi, sociální status rodičů a jejich místo narození apod.

Nejrozšířenější formou otázek jsou ty, u kterých je nabízena možnost vybrat odpověď ze série vyjmenovaných alternativ. Aby bylo dosaženo stability odpovědí, jsou otázky na stejné jazykové jevy pokládány dvakrát, v různých formulacích. Rozšířená jsou také zadání, která mají za úkol odvézt pozornost respondenta od hlavního cíle experimentu, a tedy od jeho vědomého soustředění se na normativní jazyk. Masová povaha odpovědí jakoby zprůměruje rozdíly podmíněné psychologickými rozdíly respondentů.<sup>40</sup>

---

<sup>40</sup> ШВЕЙЦЕР, А. Д.: Введение в социоллингвистику. Высшая школа, Москва 1978.

## ***5.2 Vlastní experiment***

Cílem mého výzkumu byl monitoring současného stavu oslovení v ruském jazyce, k čemuž jsem se rozhodla zvolit dotazníkovou metodu.

Nejdříve jsem vytvořila samotný dotazník. Dotazník byl anonymní, ale v jeho úvodu jsem požádala respondenty o vyplnění údajů, které byly následně důležité při vyhodnocování dotazníků – jednalo se o pohlaví, věk (rozdělila jsem na produktivní a důchodový), vzdělání (střední a vysokoškolské) a profesi – tu jsem ale nakonec ve výsledcích nezohledňovala, uvádím ji pouze u výčtu poznámek a návrhů jednotlivých respondentů na úplném konci dotazníku.

Sestavila jsem baterii 14 otázek týkajících se forem oslovení, přičemž jsem se snažila zahrnout co nejvíce oblastí života, od oficiálního prostředí po to nejintimnější. U každé otázky jsem nabídla velký počet možných odpovědí (při jejich sestavování jsem čerpala z literatury, hromadných sdělovacích prostředků a vlastní zkušenosti) a byl také dán prostor pro doplnění vlastní varianty, která nebyla v nabídce uvedena.

Následovala distribuce dotazníků. Ta probíhala dvěma cestami. Elektronickou formou, kdy jsem dotazníky rozeslala svým přátelům a známým, přičemž mnozí z nich byli tak laskaví a poslali dotazník také dále. A v tištěné podobě, která pro mě osobně byla velmi zajímavá a přínosná, jelikož jsem speciálně za tímto účelem letěla přímo do Ruska a bylo velmi obohacující s jednotlivými respondenty pohovořit o tématu mé práce. Díky tomu, že to nebyl můj první pobyt v Petrohradu a mám tam tedy již kontakty, podařilo se mi předat dotazníky širokému spektru lidí. Kdo zná ruskou mentalitu, ten ví, že Rusové jsou zpočátku velmi nedůvěřiví, tím spíše, když po nich chce nějaký cizinec jejich osobní informace. Dotazník mi tedy vyplnili např. na univerzitě, v univerzitní knihovně, ale také ve firmách a domácnostech. S vytvářením a rozšířením dotazníku mi pomohla Natalia Michajlovna Marusenko, vyučující Petrohradské státní univerzity, se kterou jsme se domluvily na spolupráci již před mým příjezdem. Distribuce a zpětný sběr dotazníků probíhaly v období tří týdnů a podařilo se mi získat informace od 107 respondentů.

Před vyhodnocením výsledků jsem měla několik hypotéz, z nichž se v závěru potvrdila jen jedna – že Rusy neuspokojuje současný systém oslovení. Ostatní hypotézy byly vyvráceny – respondenti nepotvrdili můj předpoklad, že forma vykání v současné době ustupuje západnímu tykání, že oslovení *мужчина / женщина* je používáno se stejnou frekvencí jako *молодой человек / девушка* a že slovo *господин* přechází z oficiálního jazyka do sféry hovorové ruštiny.

Následoval tedy dlouhý proces vyhodnocování dotazníků, jehož podrobné výsledky uvádím na následujících stránkách.

## 1) Oslovení neznámých lidí na ulici nebo v hromadné dopravě

Tabulka č. 4

	Пол		Возраст		Образование	
	м.	ж.	пенсион.	работ.	сред.	высш.
молодой человек	60 %	81 %	83 %	71 %	80 %	74 %
мужчина	10 %	32 %	25 %	24 %	20 %	23 %
господин	5 %	5 %	8 %	4 %	0 %	6 %
товарищ	10 %	0 %	8 %	2 %	10 %	2 %
сударь	10 %	0 %	0 %	4 %	0 %	4 %
шеф	10 %	0 %	0 %	4 %	0 %	4 %
Другое	15 %	0 %	0 %	7 %	0 %	6 %
девушка	60 %	84 %	75 %	76 %	80 %	77 %
женщина	5 %	27 %	25 %	18 %	20 %	19 %
мадам	10 %	3 %	0 %	7 %	10 %	4 %
сударыня	15 %	0 %	0 %	7 %	0 %	6 %
госпожа	5 %	5 %	8 %	4 %	0 %	6 %
бабушка	5 %	3 %	8 %	2 %	10 %	2 %
безличное	90 %	97 %	100 %	93 %	90 %	94 %
затрудняюсь выбором	10 %	3 %	8 %	4 %	10 %	4 %
ИСПЫТЫВАЮ НЕЛОВКОСТЬ	5 %	3 %	8 %	2 %	10 %	2 %

Komunikace v hromadné dopravě je téma na samostatnou vědeckou práci. Zabývají se ním nejen psychologové a lingvisté, ale i právníci. Je to jakoby samostatný svět, do kterého se cizinci jen těžko podaří proniknout.

Jsou zastoupeny všechny styly: *инвалиды, престарелые люди, женщина с ребенком* – téměř vysoký, chladně oficiální styl. Dále něco jako střední proud – *земляк, друг, шеф*. A na závěr nízký styl – *нахалка, корова, лапоть, козел*. Záleží na tom, na koho a z jakého

důvodu se mluvčí obrací. V přeplněném autobuse se lidé navzájem dotýkají nejen fyzicky, ale i slovně.

Místo oslovení bývají nezdědka používané zcela neosobní výrazy: *Не забываем расплачиваться!*; *Плату за проезд передаем кондуктору!*; *Посадочку заканчиваем!*. Tyto formy pocházejí ještě z dávných dob, kdy ve slovanských jazycích neexistoval rozkazovací způsob a místo něj byl používaný způsob práci.<sup>41</sup>

Téměř 100 % respondentů preferuje neosobní oslovení typu *скажете, пожалуйста... не знаете ли вы...*

Těsně za touto formou následuje *молодой человек / девушка*. Zajímavé je, že toto oslovení volí mnohem častěji ženy než muži.

Je překvapivé, že oslovení *мужчина / женщина*, které je terčem velké kritiky pro svou téměř vulgárnost a které je dnes bohužel jednou z mála variant používaných k oslovení neznámého člověka, přiznala v dotazníku pouhá čtvrtina dotazovaných (přičemž opět mnohem větší procento žen), očekávání bylo mnohem vyšší.

Místo předchozího oslovení bývá navrhováno vrátit k užívání slova *сударь / сударыня*, která jsou vznešenější. Paradoxem je, že tuto variantu nevybrala žádná žena, z čehož vyplývá, že muži mají větší smysl pro uctivost, hlásí se i k oslovení *мадам*.

Dalším diskutovaným oslovením je *господин*. Zde byla vyvrácena má hypotéza, že toto oslovení v současné době přechází z oficiální sféry i do běžného života – uvedlo ho totiž mizivé procento dotazovaných, přičemž výhradně vysokoškolsky vzdělaní lidé.

Podobně je na tom oslovení *товарищ*, které naopak preferují lidé se středoškolským vzděláním, konkrétně muži důchodového věku. Tento výsledek není vůbec překvapivý a plně odpovídá očekáváním vzhledem k jeho historii.

Zanedbatelné procento získala oslovení *шеф, бабушка, дедушка, дама, барышня* a někteří respondenti se přiznali, že jsou při výběru oslovení bezradní.

---

<sup>41</sup> КОЛЕСОВ, В. В.: Язык и ментальность. Петербургское Востоковедение, Санкт-Петербург 2004, с. 176–183.



**2) Oslovení personálu na veřejných místech (banka, pošta, obchod apod.)  
a oficiálních představitelů (např. policie)**

Tabulka č. 5

	Пол		Возраст		Образование	
	м.	ж.	пенс.	работ.	сред.	высш.
молодой человек	35 %	46 %	42 %	42 %	60 %	38 %
мужчина	0 %	24 %	25 %	13 %	20 %	17 %
товарищ	5 %	5 %	8 %	4 %	0 %	6 %
господин + профессия	15 %	11 %	8 %	13 %	10 %	13 %
только по названию профессии	5 %	14 %	17 %	9 %	20 %	9 %
девушка	40 %	54 %	33 %	53 %	60 %	45 %
женщина	0 %	19 %	8 %	11 %	20 %	11 %
госпожа + профессия	10 %	8 %	8 %	9 %	10 %	9 %
безличное	75 %	92 %	83 %	84 %	80 %	89 %
затрудняюсь с выбором	20 %	8 %	25 %	9 %	40 %	6 %
Другое	0 %	5 %	8 %	2 %	0 %	4 %

Jak oslovit např. číšníci v restauraci, to je opravdu těžká otázka. V souvislosti s číšníkem, pokladním, sekretářkou, prodavačkou nebo řidičem může mluvčí určit řadu sociálních příznaků, které mají vliv na výběr oslovení. Jedná se především o druh činnosti, kterou v daný moment vykonávají, a oslovení se používá formou slovních spojení *товарищ + продавец, официант, пассажир, водитель, начальник...* Na první pohled jsou to však oslovení, která znějí příliš oficiálně a jejichž používání v běžném životě není přirozené. Stejně tak, ne-li hůře působí tato oslovení ve spojení s *господин* nebo *гражданин*. Z tohoto důvodu se pomalu stává normou oslovení *Девушка!*, v horším případě *Женщина!*, což dokazuje aktuálnost problému s oslovením neznámých lidí v současném

ruském jazyce. Nicméně některé profese mají svá specifická oslovení, jako např. *Доктор, Сестра, Нянечка*.<sup>42</sup>

Tolik teorie z knihy nejznámější ruské specialistky na řečovou kulturu **N. I. Formanovské** a nyní, co ukázala praxe v mém dotazníku.

Jako v předchozí situaci i zde převládá volba neosobní formy oslovení a poměrně velké procento dotazovaných přiznalo, že mají problém zvolit správné oslovení, když se obracejí na pracovníky úřadů a jiných oficiálních či neoficiálních institucí.

I zde figuruje oslovení *молодой человек / девушка*, především u žen se středoškolským vzděláním, a oslovení *мужчина / женщина* uvádí také pouze ženy. Ženy důchodového věku také více oslovují použitím pouhého názvu profese.

V zanedbatelném množství se vyskytuje oslovení *товарищ* a forma *господин / госпожа* + profese, což svědčí o tom, že tato oslovení se opravdu nevracejí do používání příliš aktivně a v ruském jazyce je tedy velká potřeba vytvořit nový systém oslovení.

---

<sup>42</sup> ФОРМАНОВСКАЯ, Н. И.: Культура общения и речевой этикет. Икар, Москва 2002, с. 150– 153.

### 3) Oslovení neznámých dětí

Tabulka č. 6

	Пол		Возраст		Образование	
	м.	ж.	пенс.	работ.	сред.	высш.
молодой человек	40 %	46 %	50 %	42 %	50 %	4 %
мальчик	60 %	65 %	58 %	69 %	70 %	66 %
ребёнок	0 %	8 %	0 %	7 %	0 %	6 %
голубчик	5 %	3 %	0 %	4 %	10 %	2 %
мальш	0 %	19 %	33 %	7 %	0 %	15 %
дорогой	5 %	5 %	0 %	7 %	10 %	4 %
девушка	50 %	43 %	58 %	40 %	60 %	40 %
девчонка	5 %	3 %	17 %	0 %	20 %	2 %
девочка	55 %	59 %	50 %	62 %	40 %	62 %
голубушка	5 %	3 %	0 %	4 %	10 %	2 %
дорогая	5 %	8 %	0 %	9 %	10 %	6 %
безличное	5 %	3 %	0 %	4 %	0 %	6 %
Другое	30 %	14 %	17 %	20 %	40 %	15 %

Při oslovení neznámých dětí jednoznačně vedou neutrální *мальчик / девочка*. I zde má významné zastoupení *молодой человек / девушка*, používané při rozhovoru se staršími dětmi. Není překvapivé, že v tomto případě, na rozdíl od předchozích dvou, používají větší množství různých variací ženy, přičemž ve větší míře středoškolsky vzdělané. Na rozdíl od předchozích situací, kdy se jednalo o oslovení dospělých, se zde téměř vůbec nevyskytuje neosobní forma oslovení. Je přirozené, že děti přímo vyzývají k používání nejrůznějších variant oslovení.

Objevila se oslovení *ребенок* (pokud je těžké určit věk), *голубчик / голубушка, малыш, дорогой / дорогая, девчонка, дитя, студент, паренек, пацан, милая, эй ты, солнце, солнышко, зайка, прелестное создание*.

#### 4) Oslovení rodičů

Tabulka č. 7

	Пол		Возраст		Образование	
	м.	ж.	пенс.	работ.	сред.	высш.
папочка	5 %	24 %	42 %	11 %	30 %	15 %
папа	70 %	73 %	42 %	80 %	60 %	74 %
папуля	0 %	11 %	17 %	7 %	10 %	9 %
пап	20 %	19 %	8 %	22 %	0 %	23 %
па	5 %	8 %	8 %	7 %	20 %	4 %
мамочка	5 %	35 %	42 %	20 %	30 %	9 %
мама	65 %	78 %	67 %	76 %	70 %	74 %
мамуля	0 %	8 %	17 %	7 %	10 %	6 %
мам	25 %	32 %	25 %	31 %	10 %	34 %
ма	10 %	11 %	8 %	11 %	10 %	11 %
имя отчество +	5 %	3 %	0 %	4 %	0 %	4 %
Другое	30 %	24 %	33 %	24 %	40 %	23 %

Je zajímavé, že když Rusové někomu vyprávějí o své vlastní matce, nazývají ji *мама - моя мама*. Stejně tak mluví o matce blízkého člověka (*Его мама нас всегда так радушно встречает.*), zatímco matku cizího člověka pojmenovávají *мать* (*Мать у него работает в школе.*)<sup>43</sup>

Jako nejpoužívanější se opět ukazují „základní“ neutrální formy – *папа / мама*.

Potvrzuje se, že zatímco muži jsou, co se týká oslovení, kreativnější na veřejnosti při rozhovoru s cizími lidmi, ženy se více realizují doma, při komunikaci s blízkými. Např. žádný muž nevedl, že by používal familiérní formu *папуля / мамуля*.

<sup>43</sup> ФОРМАНОВСКАЯ, Н. И.: Культура общения и речевой этикет. Икар, Москва 2002, с. 125–126.

Ukazuje se zde také, jak z jazyka postupně mizí uctivost. Zatímco starší lidé důchodového věku používají milou zdrobnělou formu *папочка / мамочка*, lidé v produktivním věku preferují zkrácené formy *пап / мам*, nebo dokonce *па / ма*, což má velkou souvislost s dnešním uspěchaným životním stylem.

Vyskytly se i další formy oslovení rodičů: jméno + „otčestvo“ (v případě, že se baví na profesionální téma, jako kolegové), pouze jméno, pouze „otčestvo“, přezdívka, *дедушка / бабушка, папуся / мамуся, дедуля / бабуля, папаша, муся, бабу, мать*, bez oslovení.

## 5) Oslovení vlastních dětí

Таблица ч. 8

	Пол		Возраст		Образование	
	м.	ж.	пенс.	работ.	сред.	высш.
уменьшительная форма имени	30 %	38 %	58 %	31 %	50 %	38 %
уменьшительно-ласкательные формы	25 %	46 %	67 %	31 %	30 %	34 %
имя	30 %	24 %	25 %	27 %	20 %	23 %
имя + отчество	15 %	3 %	0 %	9 %	10 %	6 %
сын/дочь	10 %	8 %	0 %	11 %	10 %	9 %
имя + фамилия	5 %	3 %	0 %	4 %	0 %	4 %
Другое	10 %	5 %	0 %	7 %	20 %	0 %

Základní oslovení *сын* a *дочь* mohou mít různé variace v závislosti na situaci. Např. *Дочка, сходи за хлебом, пожалуйста.* A následně po nějaké době, když dcera úkol nesplnila: *Дочь, я сколько раз должна говорить?*<sup>44</sup>

Potěšujícím výsledkem je, že při oslovení vlastních dětí převládá použití zdvořilých forem jejich jmen (*Линочка, Ленуся, Владушка, Масик, Натуля*) a jiných zdvořilých (*сынуля, сынок, доченька, дочурка, дочура, доча, зайчик, котик, котенок, ты мелький, мельчайший*, jména hrdinů z animovaných filmů a pohádek). Zdvořilými formami více oslovují starší lidé. Napříč pohlavím, věkem i vzděláním je vyrovnaná preference oslovení neutrální formou jména.

Zřídka se vyskytuje základní *сын / дочь*, jméno + otчество, jméno + příjmení nebo úplně bez oslovení.

Na závěr přidávám frázi, o kterou se podělil jeden z respondentů. Je směřovaná dceři jejím otcem, který není zrovna dobře naladě: „Слышь, подруга, я с кем разговариваю“.

<sup>44</sup> ФОРМАНОВСКАЯ, Н. И.: Культура общения и речевой этикет. Икар, Москва 2002, с. 162.

## 6) Oslovení prarodičů

Tabulka č. 9

	Пол		Возраст		Образование	
	м.	ж.	пенс.	работ.	сред.	высш.
дедушка	35 %	59 %	67 %	47 %	60 %	49 %
дедуля	5 %	14 %	17 %	9 %	10 %	11 %
дед	10 %	3 %	8 %	4 %	0 %	11 %
деда	5 %	5 %	0 %	4 %	0 %	6 %
имя	10 %	3 %	0 %	7 %	30 %	0 %
бабушка	45 %	70 %	75 %	58 %	60 %	57 %
бабуля	15 %	16 %	25 %	13 %	20 %	19 %
баба	10 %	3 %	0 %	7 %	0 %	6 %
бабуся	0 %	8 %	8 %	2 %	0 %	4 %
имя отчество <sup>+</sup>	15 %	0 %	0 %	7 %	0 %	6 %
Другое	0 %	8 %	0 %	7 %	0 %	6 %

Největší zastoupení má klasická forma *дедушка / бабушка*.

Všechny ostatní formy se vyskytují jen sporadicky a v malém množství. Např. k oslovení jménem a „otčestvem“ se přihlásili pouze vysokoškolsky vzdělaní muži produktivního věku.

Dále se jedná o oslovení: *дедуля / бабуля, дедуся / бабуся, деда / баба, дед / баб, бабуленька*.

Někteří respondenti uvedli, že svým prarodičům vykají.

## 7) Oslovení strýců a tet

Tabulka č. 10

	Пол		Возраст		Образование	
	м.	ж.	пенс.	работ.	сред.	высш.
ИМЯ + ОТЧЕСТВО +	35 %	11 %	25 %	18 %	40 %	13 %
дядя + имя	45 %	51 %	50 %	47 %	40 %	51 %
дядя	25 %	14 %	17 %	16 %	10 %	17 %
имя	20 %	11 %	0 %	18 %	10 %	17 %
тетя + имя	40 %	51 %	50 %	51 %	40 %	53 %
тетя	25 %	14 %	25 %	16 %	10 %	21 %
Другое	0 %	5 %	0 %	4 %	0 %	4 %

Polovina respondentů odpověděla, že své strýce a tety oslovují formou *дядя* + jméno / *тетя* + jméno (nebo vokativní variantou *дядь* + jméno / *теть* + jméno).

Středoškolsky vzdělaní muži důchodového věku používají také uctivé oslovení jméno + „otčestvo“.

Vysokoškolsky vzdělaní muži jsou zase v oslovení mnohem stručnější a používají pouze samotné oslovení *дядя* / *тетя* anebo oslovení křestním jménem, což je současná tendence přicházející ze západu a starší pokolení jí tolik nepřivyklo.

I zde někteří respondenti zmínili, že svým příbuzným vykají.



## 8) Oslovení tchýně a tchána

Tabulka č. 11

	Пол		Возраст		Образование	
	м.	ж.	пенс.	работ.	сред.	высш.
ИМЯ ОТЧЕСТВО +	50 %	57 %	83 %	44 %	60 %	51 %
имя	0 %	8 %	0 %	7 %	0 %	6 %
папа	5 %	14 %	0 %	11 %	20 %	6 %
мама	5 %	14 %	0 %	11 %	20 %	6 %
Другое	5 %	0 %	0 %	2 %	10 %	0 %

V ruském jazyce se liší pojmenování rodičů manžela (*свекор / свекровь*) a rodičů manželky (*тесть / теща*).

Ve většině případů, a přirozeně ještě o něco více u starších lidí, převládá oslovení jménem a jménem po otci, které je znakem úcty.

Jen velmi málo lidí nazývá svého tchána či tchýni familiérně *nana / мама* („к свекру обращаюсь на Вы, тяжело назвать его папой, по имени или как-то еще, а в разговоре, имея в виду свекра, говорю папа или отец“) a několik respondentů uvedlo, že se s nimi nebaví vůbec.

## 9) Oslovení přátel rodičů

Tabulka č. 12

	Пол		Возраст		Образование	
	м.	ж.	пенс.	работ.	сред.	высш.
ИМЯ + ОТЧЕСТВО	75 %	65 %	67 %	71 %	70 %	70 %
ДЯДЯ + ИМЯ	20 %	30 %	25 %	27 %	20 %	28 %
ИМЯ	15 %	14 %	0 %	16 %	0 %	13 %
ТЕТЯ + ИМЯ	20 %	30 %	25 %	27 %	20 %	28 %
ДЯДЯ	10 %	3 %	0 %	7 %	10 %	4 %
ТЕТЯ	10 %	3 %	0 %	7 %	10 %	4 %
Другое	0 %	5 %	8 %	2 %	20 %	0 %

Oslovení *дядя/ тетя* + jméno bývá používáno nejen ve vztahu k příbuzným (s tykáním), ale i vůči přátelům rodičů (častěji s vykáním – *Тетя Наташа, мама Вам не дозвонилась и просила передать, чтобы Вы ее не ждали.*). S tímto typem oslovení je možné setkat se také při komunikaci s příslušníky nekvalifikovaných profesí, jakou jsou např. uklízečky, šatnářky, hlídači (*Тетя Фрося, Вы мое пальто повесьте с краю, я скоро уйду.*), pakliže je to oběma stranami přijímáno v kladném slova smyslu.<sup>45</sup>

Oslovení *дядя/ тетя* + jméno je opravdu hojně používané a vyskytuje se rovnoměrně nezávisle na pohlaví, věku a vzdělání. Je používané především v případech, kdy člověk zná dané přátele rodičů už od svého dětství. I zde je však častější tradiční ruská forma oslovení jménem a „otčestvem“, ačkoli mladší pokolení přijalo západní formu oslovení pouze jménem (zde však nezáleží na tom, jak starý je oslovující, ale také jakého věku je oslovovaný), nebo stručně jen *дядя / тетя*, případně úplně bez oslovení.

Vyskytl se ale např. i následující názor: „Использую обращение по имени и отчеству с тех пор, как умею говорить. В нашей семье всегда считалось дурным называть дядями и тетями посторонних людей.“

<sup>45</sup> ФОРМАНОВСКАЯ, Н. И.: Культура общения и речевой этикет. Икар, Москва 2002, с. 98–110.

## 10) Oslovení vlastních přátel

Tabulka č. 13

	Пол		Возраст		Образование	
	м.	ж.	пенс.	работ.	сред.	высш.
имя	90 %	78 %	67 %	89 %	80 %	85 %
имя + отчество	0 %	5 %	0 %	4 %	0 %	4 %
фамилия	5 %	8 %	0 %	9 %	0 %	9 %
прозвище	30 %	19 %	8 %	24 %	0 %	23 %
уменьшительно-ласкательная форма имени	15 %	35 %	33 %	27 %	20 %	28 %
друг	0 %	11 %	17 %	4 %	10 %	6 %
дружок	5 %	3 %	17 %	0 %	20 %	0 %
братишка	10 %	0 %	0 %	4 %	10 %	2 %
дружище	20 %	5 %	8 %	9 %	10 %	11 %
дорогая	5 %	14 %	8 %	11 %	20 %	9 %
подруга	10 %	14 %	17 %	11 %	40 %	9 %
сестричка	5 %	5 %	8 %	4 %	20 %	0 %
родная	0 %	11 %	8 %	4 %	0 %	6 %
Другое	35 %	11 %	8 %	22 %	30 %	17 %

Zajímavá jsou oslovení *друг*, *приятель*. Výkladové slovníky je charakterizují jako stylisticky neutrální, v praxi však určitá omezení mají – používají se ve spojení s tykáním, v neformální situaci a častěji mezi muži. Do této oblasti patří ještě oslovení *юноша* (možno slyšet spíše od intelektuálů staršího pokolení), *малый* (s náznakem hrubosti od někoho, kdo používá nespisovný jazyk), *парень* (familiérní, používané častěji, než předchozí varianty, je běžné mezi studenty), *старик* (patří do mládežnického slangu).<sup>46</sup>

<sup>46</sup> ФОРМАНОВСКАЯ, Н. И.: Культура общения и речевой этикет. Икар, Москва 2002, с. 158.

U oslovení vlastních přátel dotazník ukázal bezkonkurenčně nejvyšší počet nejružnějších variant.

Jednoznačně nejpoužívanější je oslovení jménem. Pro zajímavost, toto je první případ, kdy dosáhlo oslovení jménem a jménem po otci téměř nulového procenta, což je důkazem toho, že komunikace s přáteli probíhá na čistě neformální úrovni. O tom svědčí i obrovské množství nejružnějších podob zdvořilých jmen, které respondenti uvedli (*Машенька, Каролинчик, Верунчик, Танюшка, Любашка, Верочка, Ленусь, Дашуль, Катюш, Сашек, Димок, Толян, Светик, Леночек, Натусик, Риточка, Машуль, Элинчик, Вовчик, Мари, Натали, Наташуль, Софичек, Ксюша, Денька, Маюня, Антоша, Верча, Маруся, Маришка, Лелик, Шура, Элькин, Темка, Мишка, Нюта, Анюха, Ритулик, Ритусян, Ритуськин, Ритуха, Тулик, Ритулька, Лидуська, Лидусян, Лидок, Лидуха, Ирешка, Катюшка, Саиунечка*).

Rozmanitost platí také pro přezdívky a důvěrná, familiérní oslovení (*солнышко, тоха, шаман, солнце, зая, дарлинг, птичка, мужик*, od příjmení – *Борисыч*, podle charakteristického znaku – *рыжая*), jejich používání preferují především vysokoškoláci.

Některá oslovení jsou používána více muži (*дружок, братишка, дружище*), jiná ženami (*друг, подруга, дорогая, сестричка, родная, рíjmení*), těmto variantám dávají přednost středoškoláci.

V omezeném množství se vyskytla oslovení *дорогой, братец, чувак, старик, дружан, земляк, землячка, товарищ, подружка, милая, брат*.

## 11) Oslovení manžele / manželky, přítele / přítelkyně

Tabulka č. 14

	Пол		Возраст		Образование	
	м.	ж.	пенс.	работ.	сред.	высш.
имя	55 %	70 %	58 %	69 %	60 %	68 %
имя + отчество	15 %	5 %	0 %	7 %	20 %	4 %
фамилия	10 %	8 %	0 %	9 %	0 %	9 %
уменьшительно-ласкательная форма имени	40 %	43 %	50 %	40 %	40 %	45 %
прозвище	35 %	22 %	17 %	29 %	10 %	28 %
любимый	5 %	3 %	8 %	2 %	10 %	2 %
отчество	5 %	3 %	0 %	4 %	0 %	4 %
Другое	0 %	8 %	50 %	7 %	0 %	6 %

Poslední situace patřila oslovení v té nejintimnější oblasti, tedy oslovení mezi životními partnery.

I zde je nejrozšířenější oslovení jménem. K mému překvapení pouze necelá polovina respondentů používá k oslovení svého partnera zdrobnělinu jeho jména (*Ирусенька, Сенька, Витя, Витек, Катюля, Катенька, Катюша, Пашенька, Пащуля, Пашутик, Пашка, Игореша, Игорешка, Паша, Папашка, Наташенька, Светка, Югешка* – od *Юрий Григорьевич*).

Ještě menší procento dotázaných používá přezdívky a důvěrná familiérní oslovení (*котик, кот, котярка, киска, зайка, заюха, солнышко, солнце, лучик*). Na základě odpovědí z této i předchozích otázek je jasně vidět, že v ruském jazyce jsou nejpoblárnější přezdívky tvořené od slov *кот, заяц* a *солнце*.

V nepatrném množství se mezi odpověďmi vyskytla oslovení jménem a příjmením – spíše z legrace, příjmením, *любимый, милый, родной, маленькая*, abreviace *жен, дед*.

## 12) Vztah k oslovení „мужчина / женщина“, „девушка / молодой человек“

Tabulka č. 15

	Пол		Возраст		Образование	
	м.	ж.	пенс.	работ.	сред.	высш.
часто использую	30 %	57 %	33 %	47 %	30 %	51 %
м.ч./д. Да	20 %	22 %	33 %	18 %	20 %	17 %
избегаю использовать	45 %	16 %	25 %	29 %	40 %	26 %

S oslovením *молодой человек* je vše v pořádku, bývá používáno opravdu ve vztahu k mladým lidem. Horší je to s oslovením *девушка*, kterým bývají oslovovány i starší ženy, ty to často neberou jako kompliment, nýbrž jako urážku, že dotyčný člověk nevyčetl z jejich tváře životní zkušenosti a to, čeho všeho dosáhly. Každopádně toto oslovení dnes stále častěji nahrazuje forma *женщина / мужчина (Женщина! У вас чулок порвался!; Мужчина, сдачу забыли!)*. Toto oslovení je dnes rozšířené dokonce i mezi vzdělanými lidmi, i přesto je to svým způsobem test inteligence – opravdu inteligentní člověk by se na lidi tímto způsobem neobracel.<sup>47</sup>

Když jsem tuto otázku zadávala, byla jsem na samém začátku svého zkoumání tematiky oslovení. V té době jsem předpokládala, že oslovení *мужчина / женщина* je vnímáno naprosto analogicky oslovení *девушка / молодой человек*. Proto jsem ve výčtu odpovědí nenabídla možnost, kterou mi tam postupně začali doplňovat sami respondenti, a sice že oslovení *девушка / молодой человек* používají, zatímco oslovení *мужчина / женщина* se snaží vyhýbat; jak jsem pochopila během dalšího studia, druhé jmenované má totiž mnohem negativnější konotaci a působí až vulgárně.

Jelikož stěžejním problémem oslovení v ruském jazyce není oslovení známých lidí, přátel či rodinných příslušníků, ale lidí neznámých, patřila tato otázka k jedněm z nejdůležitějších a byla zároveň křížovou kontrolou k první a druhé otázce, které se týkají oslovení neznámých lidí na ulici nebo v hromadné dopravě a oslovení personálu na veřejných místech. Test vyšel a tím se zvýšila věrohodnost dotazníků – v této dvanácté otázce byl totiž potvrzen výsledek z prvních dvou otázek, a sice že tento ne příliš uctivý typ oslovení používají více ženy, zatímco muži se mu snaží vyhýbat.

<sup>47</sup> ФОРМАНОВСКАЯ, Н. И.: Культура общения и речевой этикет. Икар, Москва 2002, с. 149– 150.

### 13) Preference vykání / tykání

Tabulka č. 16

	Пол		Возраст		Образование	
	м.	ж.	пенс.	работ.	сред.	высш.
«на ты»	25 %	14 %	8 %	13 %	20 %	11 %
«на вы»	65 %	84 %	50 %	78 %	60 %	74 %

V dnešní době je užívání tykání a vykání subjektivní záležitostí, v některých situacích však mají ustálenou podobu. Ve většině případů závisí na podmínkách rozhovoru a řadě dalších příčin.

Přechodem z tykání na vykání může mluvčí poukázat na ochladnutí vztahů a naznačit tak, že od tohoto momentu bude komunikace probíhat v rámci přísnějších pravidel etikety. Naopak přechod z vykání k tykání vyjadřuje přání jednoho z účastníků komunikace přejít z oficiálního, formálního vztahu do vztahu bližšího, přátelského. Přechod k tykání musí být odsouhlasen oběma stranami. Jednostranný přechod na tykání může být chápán i jako projev bezohlednosti, pokus ukázat vedoucí postavení a v každém případě se jedná o hrubé porušení etikety.<sup>48</sup>

Ruské tradici je přirozené tykání, které bylo v Rusku používáno celá staletí na všech úrovních komunikace, vykání přišlo ze západoevropských jazyků. Dokonce **V. I. Dal'**, autor známého ruského výkladového slovníku, tvrdil, že vykání je překroucená uctivost – lepší je čestně tykat než neupřímně vykat.<sup>49</sup> Předpokládala jsem, že vzhledem k ruské historické tradici a současně s přihlédnutím k západní tendenci, která velmi ovlivňuje ruský jazyk, bude převládat preference tykání. Opak je však pravdou. Naprostá většina respondentů upřednostňuje vykání, což bylo koneckonců znát i v průběhu dotazování, kde se vyskytovaly poznámky o vykání mj. i v rámci rodiny – tchýni, tchánovi, prarodičům, tetě, strýci, ostatním vzdáleným příbuzným, příbuzným manžela / manželky, dále přátelům rodičů, neznámým a starším lidem, kolegům v práci.

Rusové tykají jen mládeži, blízkým příbuzným a přátelům, s ostatními přecházejí k tykání snahu nemají.

<sup>48</sup> НГУЕН ВУ ХЫОНГ ТИ: Обращение как элемент русского речевого этикета на фоне вьетнамской лингвокультуры. Москва 2010.

<sup>49</sup> ПРОФИШЕНКО, В.: Поговорим об этике. Московская правда, Москва 1991, с. 53–65.

#### 14) Spokojenost se současným systémem oslovení v ruském jazyce

Tabulka č. 17

	Пол		Возраст		Образование	
	м.	жен.	пенс.	работ.	сред.	высш.
да	40 %	65 %	42 %	58 %	60 %	55 %
нет	60 %	35 %	58 %	40 %	40 %	45 %

*Господин, вы выходите у метро?; Доброе утро, гражданка; Товарищ, вы уронили перчатку.* Tato slova mají opravdu příliš formální konotaci a v běžném životě zní velmi nepřirozeně. Je tedy na místě ještě jednou zmínit veřejně známý a diskutovaný návrh spisovatele **V. Solouchina** vrátit do živého jazyka oslovení *сударь / сударыня*, které je neutrální, jelikož nikdy žádným způsobem nepoukazovalo na sociální nerovnosti (např. *Доброе утро, сударыня* už zní lépe). Tento návrh se však neujal. Sám Solouchin neúspěch přičítal nejen tomu, že jeho návrh nebyl podporován shora, hromadnými sdělovacími prostředky, ale také tomu, že nebyl přijat ani samotnými lidmi, což bylo způsobeno pravděpodobně představami, které toto oslovení vyvolává – *сударыня* se mnohým asociuje spíše s portrétem žen z románů **Turgeněva**, čemuž neodpovídá vzhled a charakter všech současných Rusek.<sup>50</sup>

Že v Rusku v současné době neexistuje systém oslovení, je dobře známé. Zajímalo mě ale, jak to vnímají samotní Rusové. Zde byla forma odpovědi jasná: uspokojuje – neuspokojuje. Z pohledu dosaženého vzdělání žádný rozdíl v odpovědích nebyl. Z pohledu věku byl rozdíl zanedbatelný (spíše nespokojené je starší pokolení). Obrovský rozdíl v odpovědi byl však z ohledu pohlaví – ženy jsou spokojeny se současným alarmujícím stavem, muži nikoliv.

Při zohlednění všech předchozích odpovědí se tedy dá jasně konstatovat, že co se týká zkoumané oblasti řečové etikety, tedy oslovení, jsou pánové mnohem uctivější než dámy.

<sup>50</sup> ФОРМАНОВСКАЯ, Н. И.: Культура общения и речевой этикет. Икар, Москва 2002, с. 153–156.



## **Нávrhy a poznámky respondentů**

V úplném závěru dotazníku jsem poprosila respondenty, aby napsali svůj vlastní názor na současnou situaci s oslovením a případně připojili svůj návrh na zlepšení situace. Mile mě překvapilo, že se toho tohoto úkolu ujali velice aktivně. Připojuji některé odpovědi, pro zajímavost jsem je seřadila podle věku respondentů od nejmladšího (19) po nejstaršího (83).

„Люди стали некультурными, вульгарными и неначитанными. Мне лично нравится обращаться МАДАМ или ДАМА к женскому полу, ГОСПОДА к мужскому.“

*ж., 19, средняя школа, студент*

„Я использую обращение „девушка“ к женщинам возрастом примерно как моя мама (45 лет). Если старше – постараюсь избежать обращения „женщина“, скорее обращусь обезличенно „прошу прощения“/“извините, пожалуйста“ и т.п., т.к. „женщина“ может быть воспринято обидно (указание на возраст). Если все-таки обратиться надо, то могу использовать обращение „мадам“ (обычно в том случае, если некорректно или вызывающе себя ведут, например, хамят в магазине – „Мадам, пожалуйста, перестаньте так со мной разговаривать, Вы переходите границу“ (использую в крайнем случае!)“

*ж., 21, высшее, PR-специалист*

„Я считаю, что в русском языке нет системы обращений. Распространенная „женщина!“ и „мужчина!“, по моему мнению, очень часто звучит по-хамски и очень режет слух. Сударь/сударыня очень устаревшее, звучит искусственно. В официальной переписке „Господин/госпожа“ или „Уважаемый/ая“ - приемливо и привычное, но в повседневной речи я себе не представляю использование этого обращения (особенно в бытовых ситуациях – в очереди магазина, в метро). Предложений у меня, к сожалению, нет. Если только использовать обезличенную форму, что не всегда выполнимо.“

*ж., 21, высшее, PR-специалист*

„отсутствует уважительная нейтральная общеупотребительная форма обращения к незнакомому человеку.“

*м., 22, высшее, помощник менеджера по PR*

„негативное восприятие обращения "господин", "госпожа", однако альтернатив пока не существует.“

*ж., 24, высшее, торговый представитель*

„она не вполне полноценна, иногда не знаешь, как лучше обратиться к человеку. Чаще без обращения задаю вопрос, извинившись. (Извините, не подскажете как пройти...Будьте добры на Красноармейской остановите, Не подскажете сколько время?..) в основном безлично, переходя сразу к сути вопроса или обращения.“

*ж., 24, высшее техническое, инженер-проектировщик*

„хотелось бы побольше уважения, как со стороны младших так и старших, не понимаю обращения типа училка, врачаха, в роддоме например-мамаша (надо говорить роженица или по имени отчеству), и т д; считаю что если люди не знакомы или мало знакомы, младше или ровестники-надо обращаться только на ВЫ, пока собеседник сам не предложит перейти на Ты“

*ж., 25, средне-специальное, не законченное высшее, медсестра, учусь на врача-терапевта последний курс*

„В общественных местах у персонала есть бейджи с именем, отчеством/фамилией, стараюсь называть по имени“

*ж., 26, высшее, консультант*

„Мне нравится употребление слова „барышня“.

*ж., 26, высшее, консультант*

„предложения больше использовать Господин и госпожа, использовать название профессий и должностей, званий“

*ж., 27, высшее, специалист по социально-культурному сервису и туризму*

„более уважения, меньше хамства“

*м., 27, высшее, юрист*

„сударь, сударыня“

*м., 33, высшее, IT*

„ну в какой-то степени нет универсального обращения к незнакомым людям на улице. Товарищ вроде как уже из моды вышло, а господин-госпожа не сильно прижилось. Не плохо бы придумать какое-нибудь“

*м., 34, высшее, IT*

„Предложений нет, есть предложение и надежда, что лет через тридцать в языке выработаются социально приемлемые формы обращения.“

*ж., 47, высшее, филолог*

„..не всегда, но затрудняюсь в поиске новых форм обращения, выход – замена обращений коммуникативами..“

*ж., 55, высшее, преподаватель*

„нетерплю панибратства“

*ж., 56, среднее техническое, инженер – конструктор.*

„много сленга у молодежи“

*м., 65, незаконченное высшее, радиотехник*

„Всегда использую обращение. Испытываю неловкость в случае если женщина немолодая и назвать её девушкой, а обращения выше указанные не использую. Госпожа в нашем случае может быть насмешливым. Красавица к дочери. Тётя, бабушка к родным. Бабка оскорбительно. Мадам, барышня, сударыня - устаревшее.“

*ж., 68, высшее, библиотекарь*

„С обращениями в русском языке тестовато. Официальное обращение - господин, госпожа я не употребляю. Девушка и молодой человек самое распространенное но не всегда приемливо.“

*ж., 68, высшее, библиотекарь*

„сударь, сударыня“

*ж., 74, высшее, инженер*

„Мне больше всего удовлетворяли раньше слова товарищ - относительно мужчине, будьте добры – женщине.“

*м., 83, высшее, информатик*

Všechny příspěvky do jednoho se shodují, že situace s oslovenými v současném ruském jazyce je více než špatná. Zazněly názory, aby se do používání vrátila oslovení *мадам, дама, барышня, сударь / сударыня*, objevovala se však i mínění, že právě tyto formy jsou zastaralé. Určitě budu tuto problematiku dále sledovat a čas ukáže, jaké tendence se v oblasti oslovení projeví.

## Závěr

Předmětem této práce je problematika oslovení v ruském jazyce. Jak napovídá sám název, oslovení má v ruštině spoustu způsobů a forem, které si zaslouží být zkoumány nejen lingvistikou, ale i dalšími vědními obory. Já v této práci aplikuji především sociolingvistické hledisko. Cílem práce bylo sestavit komplexní pohled na oslovení s akcentem na současnou situaci.

V počátečních teoretických kapitolách jsem vycházela z odborné literatury. Až na jednu českou práci jsem studovala výhradně ruské zdroje, ke kterým se mi díky vstřícnosti lidí na patřičných místech podařilo dostat přímo ve Státní vědecké knihovně M. Gorkého na půdě Petrohradské státní univerzity.

V první kapitole uvádím ve stručném přehledu, jak se v průběhu posledních dvou století vyvíjely tendence zkoumání oslovení jako jazykové jednotky. Názory jazykovědců se odjakživa lišily, a to zejména v oblasti syntaxe a morfologie. V otázce týkající se postavení oslovení ve větě a existence tzv. vokativu nejsou jednotní dodnes.

V podkapitole o sémantice oslovení se zaměřuji na neetiketní lexikum, tzv. invektiva. Kromě toho na množství příkladů ukazuji, že oslovení se může pohybovat v několika stylistických rovinách.

Neustálenost teorie týkající se oslovení se projevila také při charakteristice jeho funkcí. Existuje řada různých výčtů a dělení, obecně by se však dal prezentovat názor **A. M. Peškovského**, že oslovení plní dvě základní funkce – upoutání posluchačovy pozornosti a klasifikaci posluchače.

Aktuálnost problému dokládám článkem z novin pojednávajícím o tom, že sami lidé nevědí, jak se nyní vzájemně oslovovat.

Ve druhé kapitole se vracím do historie, konkrétně do doby vlády **Petra I.**, který ve své *Tabulce hodností* rozdělil lid do čtrnácti tříd a přesně určil, které oslovení náleží příslušníkům dané třídy. Tento systém fungoval až do revoluce r. 1917. Dále se už všechny prameny věnují oslovením *господин, гражданин, товарищ*. Popisují také historii některých dalších oslovení, která přešla i do užívání v současnosti. Mimo to zmiňují, jak přišlo do Ruska vykání, a popisují vývoj tradičního otčestva.

Ve třetí kapitole se věnuji oslovení v současné ruštině. Tuto kapitolu jsem rozdělila na podkapitoly – Oslovení známých a neznámých lidí. Právě poslední jmenované je nyní ožehavým tématem, jelikož ze systému oslovení, který fungoval v historii, nezbylo vůbec nic. Uvádím také některé prvky současné řečové etikety, které je možno srovnat s předchozí kapitolou.

Jelikož se při studiu ruského jazyka věnujeme také překládání, zabývám se ve čtvrté oslovením jako překladatelským problémem. Ruský a český jazyk jsou si podobné, což přináší řadu výhod, ale také nebezpečí v podobě interference. Proto zde upozorňuji na některé odlišné jevy, které by překladateli mohly činit obtíže, jako např. již výše zmiňovaný vokativ, který je v češtině aktivně používán, lišící se gramatické vyjádření vykání, ruské „otčestvo“, které naopak není používáno v českém jazyce, a opět problém s neexistencí univerzálního oslovení neznámého člověka v ruštině.

Závěrečná pátá kapitola je věnována sociolinguistice. Nejdříve teoreticky popisují metody sociolinguvistického výzkumu, přičemž se zaměřuji především na dotazníkovou formu, její výhody a úskalí.

Poslední část práce je věnována mému vlastnímu experimentu, který jsem prováděla přímo v Rusku. Popisují celý postup od sestavení dotazníku až po jeho podrobné vyhodnocení, které doprovázím názornými tabulkami.

Nyní si dovoluji stručně nastínit několik závěrů, ke kterým jsem došla na základě odpovědí respondentů. Detailněji a ve větší šíři jsou uvedeny v příslušné kapitole.

Při oslovení neznámých lidí na ulici nebo v hromadné dopravě preferuje téměř 100 % respondentů neosobní oslovení typu *скажете, пожалуйста...*. Těsně za touto formou následuje *молодой человек / девушка*, přičemž toto oslovení volí častěji ženy než muži. Oslovení *мужчина / женщина*, které je terčem velké kritiky, přiznala pouhá čtvrtina dotazovaných (opět mnohem větší procento žen). Slova *сударь / сударыня*, která bývají navrhována jako náhrada předešlého oslovení a jsou bezesporu vznešenější, nevybrala žádná žena, z čehož vyplývá, že muži mají větší smysl pro uctivost, hlásí se i k oslovení *мадам*. Byla vyvrácena má hypotéza, že oslovení *господин* v současné době přechází z oficiální sféry do běžného života – uvedlo ho totiž mizivé procento dotazovaných, přičemž výhradně vysokoškolsky vzdělaní lidé, naopak oslovení *товарищ* preferují lidé

se středoškolským vzděláním, konkrétně muži důchodového věku, což vzhledem k jeho historii není vůbec překvapivé.

Při oslovení personálu na veřejných místech opět převládá neosobní oslovení a mnozí dotazovaní přiznali, že mají problém zvolit správné oslovení v této situaci. I zde figuruje oslovení *молодой человек / девушка* především u žen se středoškolským vzděláním a oslovení *мужчина / женщина* uvádějí také pouze ženy. Ženy důchodového věku také více oslovují použitím pouhého názvu profese.

Při oslovení neznámých dětí vedou neutrální *мальчик / девочка*. I zde má významné zastoupení *молодой человек / девушка*. V tomto případě, na rozdíl od předchozích dvou, používají větší množství různých variací ženy, přičemž ve větší míře středoškolsky vzdělané, a téměř se zde nevyskytuje neosobní forma oslovení. Při oslovení vlastních dětí převládá použití nejrůznějších zdvořilostí.

Při oslovení rodičů jsou nejpoužívanější *nana / мама*. Na rozdíl od rozhovorů na veřejnosti, kde jsou kreativnější muži, jsou při komunikaci s rodinou a blízkými aktivnější ženy. Ukázalo se také, že čím mladší člověk je, tím více inklinuje k tendenci používat zkrácené formy.

Při oslovení prarodičů má největší zastoupení forma *дедушка / бабушка*, někteří respondenti ji pojí s vykáním, stejně jako v případě strýců a tet. Polovina respondentů odpověděla, že své strýce a tety oslovují formou *дядя + jméno / тетя + jméno*. Středoškolsky vzdělaní muži důchodového věku používají také uctivé oslovení jméno + „otčestvo“. Tato forma převládá i u oslovení tchána a tchýně, zatímco oslovení *дядя / тетя + jméno* je zvykem používat také v rozhovoru s přáteli rodičů, pokud je člověk zná již z dětství, v opačném případě se uplatňuje uctivé forma jméno + „otčestvo“.

Bezkonkurenčně nejvyšší počet nejrůznějších variant ukázal dotazník u oslovení vlastních přátel. Je to první případ, kdy dosáhlo oslovení jménem a jménem po otci téměř nulového procenta, což je důkazem toho, že komunikace s přáteli probíhá na čistě neformální úrovni, o čemž svědčí i obrovské množství nejrůznějších přezdívek a podob zdvořilostí jmen, které respondenti uvedli.

Poslední situace patřila oslovení mezi životními partnery. I zde je nejrozšířenější oslovení plnou formou křestního jména. Pouze necelá polovina respondentů používá k oslovení svého partnera zdvořilost jeho jména a ještě menší procento dotázaných používá

přezdívky, resp. důvěrná, familiérní oslovení. Nicméně na základě odpovědí z celého dotazníku je vidět, že nejpoblárnější jsou přezdívky tvořené od slov *кот*, *заяц* a *солнце*.

Následovaly dvě otázky, jejichž úkolem bylo provést tzv. křížovou kontrolu a tím zvýšit důvěryhodnost dotazníků. V obou byly potvrzeny výsledky z předchozích otázek, a sice že oslovení *девушка* / *молодой человек* respondenti používají, zatímco oslovení *мужчина* / *женщина* se snaží vyhýbat. Dále se potvrdilo, že oproti ruské tradici a také současné tendenci přejímat prvky ze západních jazyků, preferují Rusové vykání.

Ukázalo se, že ze tří hodnocených faktorů (pohlaví, věk, vzdělání) má na volbu oslovení jednoznačně největší vliv pohlaví. Při zohlednění všech předchozích odpovědí se tedy dá jasně konstatovat, že co se týká zkoumané oblasti řečové etikety, tedy oslovení, jsou pánové mnohem uctivější než dámy.

V úplném závěru dotazníku jsem poprosila respondenty, aby napsali svůj vlastní názor na současnou situaci s oslovením a případně připojili svůj návrh na zlepšení situace, čehož se aktivně zhostili. Všechny příspěvky se shodují, že situace s oslovením v současném ruském jazyce je téměř kritická. Konkrétní použitelný návrh v současné době neexistuje, bude velmi zajímavé sledovat, jakým směrem se bude tato problematika ubírat, a jak napsala jedna dotazovaná filoložka, „doufejme, že třeba za třicet let se v ruském jazyce zformují sociálně přijatelné formy oslovení“.

Ačkoli se jedná o odbornou vědeckou práci, snažila jsem si ji psát tak, aby byla přístupna čtenáři nejen z řad jazykovědců, jelikož oslovení je něco, bez čeho se žádná mluva neobejde, a obzvláště při výuce jazyka jako cizího by se rozhodně nemělo opomíjet informování o etiketě v dané zemi, v tomto případě v Rusku.

Cílem práce bylo sestavit komplexní pohled na oslovení, čehož bylo dosaženo. Kromě lingvistického hlediska byl také sledován historický vývoj oslovení až do současnosti, na což byl kladen největší důraz, jelikož podstatou bylo vytvořit nejaktuálnější přehled oslovení používaných v konkrétních situacích, což se díky dotazníku, distribuovanému širokému spektru respondentů, podařilo.



## Резюме

Настоящая дипломная работа посвящена проблематике обращения в русском языке. Как подсказывает само ее название, обращение в русском языке обладает огромным количеством различных форм и способов их образования, что заслуживает большого внимания и изучения не только лингвистической дисциплиной, но и другими отраслями науки - обращение может быть предметом также прагматики, этикета, педагогики, психолингвистики. Мною будет уделено внимание вопросу обращения с точки зрения социолингвистики.

Целью работы является определение положения обращения в современном русском языке на основе социолингвистического исследования, с учетом исторических тенденций его развития.

В теоретических главах я опиралась на научную литературу, преимущественно российских авторов, которую изучила в Научной библиотеке им. М. Горького Санкт-Петербургского государственного университета.

В первой главе указаны тенденции изучения обращений на протяжении последних двух столетий. Термин *обращение* впервые появился в *Исторической грамматике русского языка* **Ф. И. Буслаева** в 1858 году.

В энциклопедиях обращение описывается как «грамматически независимый и интонационно обособленный компонент предложения или более сложного синтаксического целого, обозначающий лицо или предмет, к которому адресована речь».

Мнения лингвистов всегда расходились, причем именно в вопросах синтаксиса и морфологии. На сегодняшний день окончательно не решен вопрос связи между обращением и предложением, и спор о признании существования вокатива, как одного из падежей.

В рамках синтаксиса мною рассматривается обращение также относительно его позиции к предложению, что определяет его функцию, которая отличается у обращения стоящего в препозиции, в интерпозиции и в постпозиции.

Кроме синтаксиса и морфологии, я рассмотрела обращение с точки зрения семантики и сосредоточилась на неэтических формах обращения, так называемых

инвективах, которые очень часто появляются в речи людей. Их можно разделить на три группы, рассматривая по степени нелитературности, вплоть до вульгарности.

На множестве примеров я впоследствии показываю, что обращение может приобретать совсем разные стилистические оттенки, в зависимости от того, к какому типу речевой культуры говорящий принадлежит (элитарный, среднелитературный, литературно-разговорный, фамильярно-разговорный, народно-речевой типы). На это оказывает влияние множество факторов, как, например, образование, интеллект, интересы, место жительства.

Отсутствие единообразия в теории обращения проявляется также в вопросе характеристики его функций. Существует ряд различных перечней и делений, но, в принципе, можно опираться на мнение **А. М. Пешковского**, что обращение исполняет две основные функции - привлечение внимания адресата и его классификацию. На практике лингвисты выделяют, например, вокативную (звательную), номинативно-контактную, этикетную, побудительную, эмотивную, оценочную, апеллятивную, регулятивную, конативную, фатическую и другие функции.

Актуальность проблемы подтверждается приложением статьи из газеты *Санкт-Петербургские ведомости* от 13 октября 2011 года, под названием «Как нас теперь называть», которая свидетельствует о том, что в настоящее время сами люди не знают, как правильно обращаться друг к другу.

Во второй главе я вернулась в историю, конкретно в эпоху правления **Петра I**, когда была создана *Табель о рангах* (показана в конце работы в качестве приложения), распределяющая народ на 14 классов и определяющая соответствующие обращения: *Благородие, Высокоблагородие, Высокородие, Превосходительство, Высокопревосходительство*, далее *Высочество и Величество* для царя и царской семьи.

Правила существовали и при обращении к представителям церкви: *Ваше Преподобие, Ваше Высокопреподобие, Ваше Преосвященство / Преосвященный Владыка, Ваше Высокопреосвященство / Высокопреосвященный Владыка*.

В бытовых разговорах использовались обращения *Ваша милость, барин, барыня, барышня, мадам, сударь, сударыня*.

Эта система действовала до Великой Октябрьской социалистической революции 1917 года.

В дальнейшем преобладало одно обращение – *товарищ* - крепко связанное с политическим строем того времени. Ему были противопоставлены обращения *гражданин* и *господин*.

Затем я даю описание истории некоторых других видов обращений, которые используются и в наше дни: *папа – мама, женщина – мужчина, молодец, мальчишка, молодой человек, девушка*.

Кроме того, отмечаю внедрение обращения на «вы», которое пришло на Русь в 16 веке из Польши, и историю развития традиционного русского отчества, пришедшего из Греции уже в 11 веке.

Третья глава посвящена способам и формам обращения в современном русском языке, с учетом речевого этикета. Эта глава состоит из двух основных частей - обращение к знакомым (напр. *коллега, дядя / тетя + имя, па! - ма!*) и незнакомым (*господин - товарищ – гражданин*, тип *Скажите, пожалуйста; молодой человек – девушка, мужчина – женщина*, названия родства) людям, последнее в особенности является весьма злободневным, так как система обращения, существовавшая раньше, полностью разрушена.

Привожу некоторые другие элементы сегодняшней речевой культуры (обращение на «ты» / на «вы», русские имена) для сравнения с предыдущей главой, а также ведомость лексико-тематических групп обращения.

Поскольку предметом моего обучения является перевод, поэтому я решила посвятить четвертую главу проблематике перевода обращений. Русский и чешский языки похожи, что несет с собой ряд преимуществ, но также и опасность в виде негативной интерференции, поэтому я указываю на явления, потенциально затрудняющих работу переводчика.

Это касается, например, активно употребляемого в чешском языке вокатива, различной грамматики обращения на «вы», русского отчества, которое не имеет место в чешском языке, и уже вышеупомянутого отсутствия в русском языке универсальной и нейтральной формы обращения к незнакомым людям.

Заключительная, пятая глава, посвящена социолингвистике, науке, которая изучает язык как общественное явление, и теоретическому описанию методов социолингвистических исследований - я сосредоточилась на преимуществах и опасностях анкетирования.

Последняя часть работы посвящается описанию собственного эксперимента, который я провела прямо в России. Дается описание целого процесса, начиная от составления анкеты, ее распространения, заканчивая обработкой полученных данных.

Теперь намечу несколько выводов, к которым я пришла на основе обработки ответов от респондентов. Детальное описание итогов, подкрепленное показательными таблицами, изложено в конце настоящей работы.

Обращаясь к незнакомым людям на улице или в общественном транспорте, почти 100 % респондентов предпочитает использовать обезличенную форму, например *скажите, пожалуйста...*

Далее следует обращение *молодой человек / девушка*, причем это обращение выбирают чаще женщины, чем мужчины.

К обращению *мужчина / женщина*, которое является предметом критики из-за своей неэтикетности, призналась только одна четверть опрошенных (и снова, процент ответивших женщин оказался выше).

Слова *сударь / сударыня*, предлагаемые в качестве более вежливой замены предыдущей формы, не избрала ни одна женщина, из чего вытекает, что у мужчин, выбирающих тоже обращение *мадам*, развито более четкое чувство вежливости.

Кроме того, была развеяна моя гипотеза, что обращение *господин* в настоящее время переходит из официальной сферы до бытовых разговоров, данный факт подтвердил совсем незначительный процент опрошенных, причем исключительно люди, получившие высшее образование. В настоящее время обращение *товарищ* предпочитают люди со средним образованием, конкретно мужчины пенсионного возраста, что не удивительно, если брать во внимание исторический фактор.

При обращении к персоналу в общественных местах (банк, почта, магазин) снова преобладает обезличенное обращение, и многие респонденты признались, что чувствуют неловкость при выборе подходящего обращения.

Также здесь играет важную роль обращение *молодой человек, девушка*, прежде всего у женщин со средним образованием, обращение *мужчина / женщина* выбирают тоже только женщины. Женщины пенсионного возраста обращаются тоже только по названию профессии.

При обращении к незнакомым детям доминирует нейтральная форма *мальчик / девочка* или *молодой человек / девушка*. В этом случае используют больше различных вариаций женщины со средним образованием, и почти не встречаются обезличенные формы.

Обращаясь к собственным детям, люди используют большое количество уменьшительно-ласкательных форм.

При обращении к родителям является самым употребляемым обращением *papa / мама*.

В отличие от разговоров в общественных местах, в которых более творческие мужчины, при коммуникации с семьей и близкими людьми проявляют побольше активности женщины.

Оказалось, что чем человек моложе, тем более склонен к использованию разных аббревиатур.

При обращении к прародителям преобладает форма *дедушка / бабушка*, причем некоторые респонденты совмещают ее с обращением на «вы», которое используют также в отношении к своим дядям и тетям.

Половина респондентов ответила, что обращаясь к дяде и тете выбирают форму дядя + *имя / тетя* + *имя*. Мужчины пенсионного возраста со средним образованием используют вежливое обращение по имени и отчеству.

По имени и отчеству также обращается невестка к свекру / свекрови и зять к тестю / теще.

Обращение *дядя + имя / тетя + имя* встречается не только в общении со своими родными, но и в разговоре с друзьями родителей, если с ними человек знаком с детства. В противоположном случае дается предпочтение более вежливому обращению по имени и отчеству.

Без сомнения самое большое количество различных форм и вариаций показали результаты анкеты при обращении к своим друзьям. Это первый случай, когда обращение по имени и отчеству достигло почти нулевого процента, что свидетельствует о неформальности и непринужденной обстановке в общении между друзьями. Поражает и огромное количество прозвищ и деминутивов, приведенных респондентами в качестве примеров.

Последний вопрос был самым интимным, так как он касался общения между супругами. Большинство отвечающих использует полное имя своего партнера, и только меньше половины образует уменьшительно-ласкательные формы.

Не без интереса мною был отмечен тот факт, что, согласно ответам респондентов, в русской речи происходит самое большое количество прозвищ от слов *кот, заяц, солнце*.

Задачей следующих двух перекрестных вопросов была проверка - подтверждение надежности ранее полученных ответов.

Подтвердилось, что обращение *молодой человек / девушка* люди используют, однако *мужчина / женщина* стараются избегать.

Далее подтвердилось, что вопреки русской традиции обращения на «ты» и одновременно современной тенденции заимствовать правила из западных языков, русские предпочитают обращение на «вы».

Выявилось, что из трех исследованных социальных факторов (пол, возраст, образование) при выборе обращения имеет наибольшее влияние именно пол говорящего. На основе всех полученных ответов можно констатировать, что в сфере исследованной части речевого этикета *обращений*, мужчины намного вежливее женщин.

В самом конце анкеты я попросила респондентов написать свое мнение касательно современной ситуации в вопросе обращений и предложить решение для ее улучшения, в чем они участвовали очень активно.

Все сошлись, что позиция обращения в наши дни в русском языке на критическом низком уровне. Однако конкретного приемлемого предложения по изменению ситуации пока не существует. Будет интересно наблюдать за развитием этой проблематики в ближайшие годы и, как написал в анкете один филолог, „будем надеяться, что лет через тридцать в языке выработаются социально приемлемые формы обращения“.

Хотя настоящая работа является научным исследованием, я старалась писать ее таким образом, чтобы она была доступной не только читателям из ряда лингвистов, так как обращение является элементом, без которого не обойдется ни один разговор, с речевым этикетом данной страны должны быть ознакомлены все студенты иностранного языка, в нашем случае русского.

Целью данной работы являлось составить общее мнение по вопросу обращения, что в конечном итоге и было достигнуто. Проблематика обращения рассматривалась не только с точки зрения лингвистики, но также был принят во внимание исторический аспект в развитие обращения вплоть до настоящего момента, чему было уделено наибольшее внимание, поскольку главным для работы было создание современного обзора обращений, используемых в тех или иных ситуациях. Результат был достигнут благодаря анкете, распространенной среди большого числа респондентов.

## Použitá literatura

1. KUFNEROVÁ, Z.: *Překládání a čeština*. Н&Н, Jinočany 1994, s. 163-168.
2. АРНОЛЬД, И. В.: *Жизнь и наука - Воспоминания и научные труды*. Издательство СПбГУ, Санкт-Петербург 2008, с. 63-69.
3. БАЛАКАЙ, А. А.: *Этикетные обращения*. Новокузнецк 2005.
4. БАЛАКАЙ, А. Г.: *Словарь русского речевого этикета*. Астрель, Москва 2006.
5. БАРАКОВА, М. Г.: *Лингвистическая природа и прагмокогнитивные функции обращения*. Москва 2005.
6. БУСЛАЕВ, Ф. И.: *Историческая грамматика русского языка*. 1858.
7. ВВЕДЕНСКАЯ, Л. А.: *Деловая риторика*. МарТ, Ростов на Дону 2002, с. 260-270.
8. ВВЕДЕНСКАЯ, Л. А.: *Русский язык и культура речи*. Феникс, Ростов на Дону 2003, с. 142-162.
9. ГАЛКИНА-ФЕДУРУК, Е. М.: *Русский язык в школе*. 13-я типография московского городского совкорхоза, Москва 1958, с. 36 – 37.
10. ГЛАЗУНОВА, О. И.: *Давайте говорить по-русски*. Русский язык, Москва 2000, с. 17-18.
11. ДВОРНАЯ, З. М.: *Коммуникативно-функциональные особенности обращения в современном русском языке*. Санкт-Петербург 1995.
12. ДОХОВА, З. Р.: *Лингвистический статус обращения*. Нальчик, 2007.
13. КЛОБУКОВ, Е. В.: *Семантика надежных форм в современном русском литературном языке*. Издательство московского университета, Москва 1986, с. 19 – 106.
14. КОЛЕСОВ, В. В.: *Как наше слово отзовется*. Иван Федотов, Санкт-Петербург 2001, с. 132-174.
15. КОЛЕСОВ, В. В.: *Язык и ментальность*. Петербургское Востоковедение, Санкт-Петербург 2004, с. 176-183.
16. КОСТОМАРОВ В. Г.: *Языковой вкус эпохи*. Педагогика-Пресс, Москва 1994, с. 8-13.
17. КУРИЛОВИЧ, Е.: *Очерки по лингвистике: сборник статей*. Издательство иностранной литературы, Москва 1962, с. 198.



18. ЛАРИНА, Т. В.: *Категория вежливости и стиль коммуникации. Языки славянских культур*, Москва 2009, с. 364-384.
19. ЛОМОНОСОВ, М. В.: *Российская грамматика*. 1757.
20. ЛОПАТИНСКАЯ, Л. В.: *Семантико-синтаксические аспекты обращения с модальной оценочностью*. Краснодар 1997.
21. ЛОТМАН, Ю. М.: *Беседы о русской культуре*. Искусство-СПБ, Санкт-Петербург 1994. с. 18 – 45.
22. НГУЕН ВУ ХЫОНГ ТИ: *Обращение как элемент русского речевого этикета на фоне вьетнамской лингвокультуры*. Москва 2010.
23. ОВСЯНИКО-КУЛИКОВСКИЙ, Д. Н.: *Синтаксис русского языка*. 1902.
24. ПАЖИН, В. Н.: *Как себя вести*. Лениздат, Санкт-Петербург 1969, с. 20-23.
25. ПЕШКОВСКИЙ, А. М.: *Русский синтаксис в научном освещении*. 1914.
26. ПОТЕБНЯ, А. А.: *Из записок по русской грамматике*. Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, Москва 1958, с. 100 – 101.
27. ПРОНИЧЕВ, В. П.: *Синтаксис обращения*.
28. ПРОФИШЕНКО, В.: *Поговорим об этике*. Московская правда, Москва 1991, с. 53-65.
29. *Санкт-Петербургские ведомости*, четверг 13/10/2011, № 193.
30. СЕН, А.: *Лексика и синтаксис обращения (на материале языка произведений М. Горького)*. Санкт-Петербург 1982.
31. СУСЛОВА, А. В.: *О русских именах*. Лениздат, Санкт-Петербург 1991.
32. ФИЛИН, Ф. П.: *Русский язык энциклопедия*. Советская энциклопедия, Москва 1979, с. 170-171.
33. ФОРМАНОВСКАЯ, Н. И.: *Культура общения и речевой этикет*. Икар, Москва 2002, с. 98-177.
34. ЧЕРНЯЕВА, А. Б.: *Функционирование обращения в дружеском письме творческой интеллигенции конца XIX – первой четверти XX века*. Санкт-Петербург 2008.

35. ШАХМАТОВ, А. А.: *Синтаксис русского языка*. УРСС, Москва 2001, с. 261 – 265.
36. ШВЕЙЦЕР, А. Д.: *Введение в социолингвистику*. Высшая школа, Москва 1978.
37. ШЕЙКО, Н. И.: *Русские имена и фамилии*. Вече, Москва 2005, с. 256-260.

**Internetové zdroje:**

1. *Вводные, вставные конструкции и обращения в поэтической речи М. Ю. Лермонтова*. 2011-10-05. Dostupné na Erudition.ru: [http://www.erudition.ru/referat/ref/id.25140\\_1.html](http://www.erudition.ru/referat/ref/id.25140_1.html).
2. *Обращения как единица речи*. 2011-10-03. Dostupné na Bestreferat.ru: <http://www.bestreferat.ru/referat-183833.html>.
3. *Табель о рангах*. 2011-10-08. Dostupné na Наука: <http://ru.science.wikia.com>.

**Pro zájemce o problematiku oslovení uvádím další literaturu k danému tématu:**

1. ГВАЗАВА, В. И.: *Русский речевой этикет: социокультурный аспект*. Краснодар 2000.
2. ЗУБКОВА, Л. И.: *Русское имя второй половины XX века в лингвокультурологическом аспекте*. Воронеж 2009.
3. КУМСИАШВИЛИ, М.: *Синтаксическая категория обращения в современном русском языке*. Тбилиси 2002.
4. ЛЕКАНТ, П. А.: *Синтаксис простого предложения в современном русском языке*. Высшая школа, Москва 2004, с. 212 – 213.
5. МАЛЬЦЕВ, И. В.: *Функционально-синтаксические характеристики обращения*. Санкт-Петербург 1986.
6. ПЕШКОВСКИЙ, А. М.: *Русский синтаксис в научном освещении*. Языки славянской культуры. Москва 2001, с. 407 – 409.
7. СУСЛОВА, А. В.: *О русских именах*. Лениздат, Санкт-Петербург 1991, с. 108 – 195.
8. ЦЗИНЬЛИН, В.: *Обращения в типологически различающихся языках*. Волгоград, 1996.
9. ШАХМАТОВ, А. А.: *Очерк современного русского литературного языка*. Москва 1941, с. 126.

## Пřílohy

*Пříloha č. 1: Табель о рангах*

Класс	Чины гражданские (статские)	Чины военные	Чины придворные
I	Канцлер  Действительный тайный советник 1-го класса	Генерал-фельдмаршал  Генерал-адмирал	Нет
II	Действительный тайный советник	Генерал-аншеф (1730—1796)  Генерал от инфантерии  Генерал от кавалерии  Генерал от артиллерии (с 1796)  Инженер-генерал (с 1802)  Адмирал	Обер-камергер  Обер-гофмаршал  Обер-шталмейстер  Обер-егермейстер  Обер-гофмейстер  Обер-шенк  Обер- церемониймейстер (с 1844)  Обер-форшнейдер (с 1856)
III	Тайный советник (с 1724)	Генерал-лейтенант  Генерал-поручик (1741—1796)  Вице-адмирал	Гофмейстер  Обер- церемониймейстер (с 1801)  Обер-форшнейдер

IV	Тайный советник (по 1724)  Действительный статский советник (с 1724)	Генерал-майор  Генерал от фортификации (1741—1796)  Шаутбенахт (до 1740)  Контр-адмирал	
V	Статский советник	Бригадир (1722—1799)  Капитан-командор (1707—1732, 1751—1764, 1798—1827)	Церемониймейстер (с 1884)
VI	Коллежский советник  Военный советник	Полковник  Капитан 1-го ранга	Камер-фурьер (до 1884)  Камергер (до 1737)
VII	Надворный советник	Подполковник  Войсковой старшина (с 1884)  Капитан 2-го ранга	Нет
VIII	Коллежский ассессор	Премьер-майор и секунд-майор (1731—1796)  Майор (по 1884)  Войсковой старшина (1796—1884)  Капитан (с 1884)  Ротмистр (с 1884)	Титулярный камергер

		<p>Есаул (с 1884)</p> <p>Капитан 3-го ранга</p> <p>Капитан-лейтенант (1907—1911)</p> <p>Старший лейтенант (с 1912)</p>	
IX	Титулярный советник	<p>Капитан (по 1884)</p> <p>Ротмистр (по 1884)</p> <p>Есаул (по 1884)</p> <p>Штабс-капитан (с 1884)</p> <p>Капитан-поручик (до 1798)</p> <p>Штабс-ротмистр (с 1884)</p> <p>Подъесаул (с 1884)</p> <p>Капитан-лейтенант (до 1884)</p> <p>Лейтенант (с 1885)</p> <p>Старший лейтенант (1907—1911)</p>	<p>Камер-юнкер</p> <p>Гофкурьер</p>
X	Коллежский секретарь	<p>Капитан-поручик (до 1798)</p> <p>Секунд-ротмистр (до 1798)</p> <p>Подъесаул (по 1884)</p>	Нет

		<p>Штабс-капитан (1797—1884)</p> <p>Штабс-ротмистр (1797—1884)</p> <p>Поручик (с 1884)</p> <p>Сотник (с 1884)</p> <p>Лейтенант (до 1885)</p> <p>Мичман (с 1885)</p>	
XI	Корабельный секретарь (по 1834)	Поручик (по 1884)	Нет
XII	Губернский секретарь	<p>Подпоручик (с 1884)</p> <p>Корнет (с 1884)</p> <p>Сотник (до 1884)</p> <p>Хорунжий (с 1884)</p> <p>Унтер-лейтенант (до 1732)</p> <p>Мичман (1796—1885)</p>	<p>Камердинер</p> <p>Мундшенк</p> <p>Табельдекер</p> <p>Кондитер</p>
XIII	<p>Кабинетский регистратор</p> <p>Провинциальный секретарь</p> <p>Сенатский регистратор (с 1764)</p> <p>Синодский регистратор (с 1764)</p>	<p>Штык-юнкер</p> <p>Секунд-поручик (до 1796)</p> <p>Подпоручик (по 1884)</p> <p>Корнет (по 1884)</p> <p>Прапорщик (с 1884, только в военное время)</p> <p>Гардемарин</p>	Нет

XIV	Коллежский регистратор	Фендрик (до 1731) Прапорщик (по 1884) Хорунжий (по 1884) Корнет Мичман (1732—1796)	Нет

#### **Уставное обращение соответственно классу**

I — II Ваше высокопревосходительство

III — IV Ваше превосходительство

V Ваше высочорodie

VI — VIII Ваше высокоблагородие

IX — XIV Ваше благородие

#### **Военные чины ниже таблицы о рангах:**

Подпрапорщик, Подхорунжий; Портупей-прапорщик (в пехоте), Портупей-юнкер (в артиллерии и лёгкой кавалерии), Фанен-юнкер (в драгунах), Эстандарт-юнкер (в тяжёлой кавалерии), Фельдфебель, Вахмистр, , Старший унтер-офицер (до 1796 сержант, боцман)<sup>51</sup>

<sup>51</sup> Табель о рангах.2011-10-08. Dostupné na Наука: <http://ru.science.wikia.com>.

## ***Пříloha č. 2 Анкета - ОБРАЩЕНИЯ***

пол: м - ж

возраст: .....

образование: .....

профессия: .....

### **Какие из указанных обращений Вы используете, когда обращаетесь: (нужное подчеркнуть)**

#### **1) к незнакомым людям на улице или в общественном транспорте**

- молодой человек - мужчина - господин - товарищ - парень/парнишка - дядя - дедушка - шеф - сударь
- девушка - женщина - госпожа - красавица - тётя - бабушка - бабка - мадам – сударыня - барышня
- скажите, пожалуйста... не знаете ли вы.../ Как пройти к.../извините, будьте добры.../слушай.../те
- не использую обращения, потому что
  - а) затрудняюсь с выбором
  - б) испытываю неловкость
- Другое: .....

#### **2) к персоналу в общественных местах (банк, почта, магазин, ЖЭК и т.д.) и к официальным лицам (н-р, полиция)**

- молодой человек - мужчина - товарищ (полицейский) - господин + профессия - только по названию профессии
- девушка - женщина - госпожа + профессия - только по названию профессии
- скажите, пожалуйста.../извините, будьте добры...
- не использую обращения, потому что
  - а) затрудняюсь с выбором
  - б) испытываю неловкость
- Другое: .....



### **3) к незнакомым детям**

- молодой человек - школьник - студент - мальчик - мальчишка - сынок - малыш - дитя - ребёнок - дорогой - голубчик - милоч
- девушка - школьница - студентка - девочка - девчонка - дочка - дитя - ребёнок - дорогая - голубушка - милая
- эй ты
- Другое: .....

### **4) к родителям**

- отец – папа - папаша - папочка - пап - па - имя + отчество - имя - дедушка - родитель - предок
- мать – мама - мамаша - мамочка - мам - ма - имя + отчество - имя - бабушка - родитель - предок
- Другое: .....

### **5) к своим детям**

- имя - уменьшительная форма имени - сын/дочь - имя + отчество - имя + фамилия
- уменьшительно-ласкательные формы  
.....
- Другое: .....

### **6) к дедушке, бабушке**

- дедушка - имя + отчество - имя - старичок
- бабушка - имя + отчество - имя - старушка
- Другое: .....

### **7) к тетям, дядям**

- дядя - имя + отчество - имя
- тетя - имя + отчество - имя
- Другое: .....

### **8) к тестю/тёще, свекру/свекрови**

- дедушка - папа - имя + отчество - имя
- бабушка - мама - имя + отчество - имя
- Другое: .....

**9) к друзьям родителей**

- дядя - имя + отчество - имя
- тетя - имя + отчество - имя
- Другое: .....

**10) к своим друзьям**

- имя + отчество - имя - отчество - фамилия - прозвище (укажите, какое именно) - уменьшительно-ласкательная форма имени (укажите, какая именно)
- друг - дружок - старик - дружище - брат - братец - братишка - земляк - товарищ - приятель
- подруга - подружка - старуха - дорогая - землячка - сестричка - родная
- Другое: .....

**11) к мужу/жене, молодому человеку/девушке**

- имя + отчество - имя - отчество - фамилия - прозвище (укажите, какое именно) - уменьшительно-ласкательная форма имени (укажите, какая именно)  
.....
- Другое: .....

**12) Как вы воспринимаете обращение «мужчина» / «женщина», «молодой человек» / «девушка»?**

- а) часто использую
- б) избегаю использовать
- Другое: .....

**13) Вы предпочитаете использовать форму:**

- а) «на ты»
- б) «на Вы»

**14) Удовлетворяет ли Вас система обращений, используемых в русском языке в настоящее время?**

- а) да
- б) нет: **предложения**  
.....

Полученная информация будет использована для анализа способов и форм обращения в моей дипломной работе.

Большое Вам спасибо!

Вера Маркова, Чехия (verka.markova@seznam.cz)

## **Anotace**

<b>Příjmení a jméno autora:</b>	Bc. Věra Marková
<b>Název katedry a fakulty:</b>	Katedra Slavistiky, Filozofická fakulta
<b>Název diplomové práce:</b>	Způsoby a formy oslovení v ruštině (sociolingvistická analýza)
<b>Vedoucí diplomové práce:</b>	doc. PhDr. Zdeňka Vychodilová, CSC.
<b>Počet znaků:</b>	136 256
<b>Počet příloh:</b>	2
<b>Počet titulů použité literatury:</b>	37
<b>Klíčová slova:</b>	oslovení, funkce oslovení, historie oslovení, etiketa, ruská jména, překlad, sociolingvistika, dotazník, Rusko

V této magisterské diplomové práci je zpracována problematika oslovení v ruském jazyce. První kapitola je čistě teoretická. Je v ní nastíněn historický vývoj zkoumání oslovení jako jazykové jednotky, dokázána aktuálnost tohoto problému a podána lingvistická charakteristika oslovení z pohledu sémantiky, stylistiky, syntaxe a morfologie. Ve druhé kapitole jsou uvedena oslovení, která byla používána v historii a existovala pro ně přísná pravidla, k čemuž poskytuje srovnání třetí kapitola, v níž je popsána situace s oslovením v současné ruštině. Ve čtvrté kapitole jsou uvedeny problémy, se kterými se může setkat překladatel při překládání oslovení z češtiny do ruštiny a naopak. V páté kapitole je charakterizována sociolingvistika, sociolingvistický výzkum a je popsán vlastní experiment s uvedením podrobného rozboru výsledků a návrhy na řešení problematické situace s oslovením v současné ruštině.